

Het Utrechts Landschap

Beheervisie 2012-2020

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Voor wie is de beheervisie?	4
1.2 Randvoorwaarden en beleidskader	4
1.3 Actieve beheeder in een dynamische omgeving	5
1.4 Kwaliteitszorg	5
1.5 Beheervisie en beheerplannen	6
2. Doelen	7
2.1 Natuur: Biodiversiteit staat centraal	7
2.2 Landschap en cultuurhistorie: Behouden, ontwikkelen, leesbaar maken	7
Aardkundige waarden	8
Archeologie	8
Historisch erfgoed en cultuurlandschap	8
2.3 Keuzes maken aan de hand van patronen en processen	10
Voorbij de tegenstelling patronen–processen	11
Een levend landschap	11
Houdbaarheid van patronen in natuurbeheer	12
Patronen en processen staan niet los van elkaar	12
Wettelijke regelingen neigen naar patroonbeheer	13
Tijdlagen herkenbaar in het landschap	13
Oog voor de uitvoering	13
Bewuste keuzes	14
2.4 Beleving	17
Landschap en natuur vertellen zelf het verhaal	17
Doelgroepen	17
2.5 Werkwijze doelen in beheerplannen	18
Stap 1: wat hebben we?	18
Stap 2: wat willen we?	18
Stap 3: hoe doen we dat?	18
3. Visie's op thema's	19
3.1 Bosbeheer	19
Bos bij Het Utrechts Landschap	19
Biodiversiteit in het bos	19
Sturen in het bos	21
Cultuurhistorie in het bos	22
Beleving	23
Houtoogst	23

3.2 Heidebeheer	25
Bedreigingen van onze heidevelden	25
Openhouden van de heide	25
Structuurrijke heide	25
Verstoring op heidevelden	25
Gescheperde kudde	25
Uitbreiding van de heide	25
3.3 Graslandbeheer	26
Goede kansen voor rijke graslanden	26
Teloorgang van restpopulaties	26
Kansen voor herstel grijpen	26
Fauna	26
Maaien en grazen	26
3.4 Akkerbeheer	28
Zand- en kleiakkers	28
Werkwijze	28
Oog voor bronpopulaties	28
Oog voor akkerfauna	28
Landschappelijk belang van akkers	29
3.5 Soortenbeheer en herintroductie	30
Specifieke soortgroepen	30
Regulier beheer versus kunstgrepen	30
Herintroductie	30
3.6 Faunabeheer	31
Flora- en faunawet	31
Wat kunnen redenen zijn om te jagen of beheren?	31
Criteria om ingreep te beoordelen	31
Rol in faunabeheereenheid	32
3.7 Beheer van buitenplaatsen	33
Aangenaam vertoeven	33
Diversiteit aan stijlen	35
Natuur op buitenplaatsen	35
Verzorgde aanblik	35
Behoud en eigen keuzes	37
3.8 Openstelling en toezicht	39
Zonering	39
Gastheer	39
Context	39

1. Inleiding

Bescherming van biodiversiteit, een fraai landschap en een goede beleving van natuur en landschap, daar staat Het Utrechts Landschap voor. In deze beheervisie en de daarmee samenhangende beheerplannen voor alle terreinen geeft Het Utrechts Landschap aan welke keuzes het wil maken om tot een optimale bescherming van natuur en cultuurhistorie te komen en de kwaliteiten beleefbaar te maken voor bezoekers van de natuurgebieden.

Tussen de drie hoofddoelen natuur, cultuurhistorie en beleving bestaat altijd een onderlinge samenhang. Het Utrechts Landschap is opgericht om deze doelen te dienen en ze zijn

nog onverminderd actueel. Op het eerste gezicht is er een groot spanningsveld tussen deze doelen, omdat rekening houden met het ene doel de keuze voor het andere doel in de weg lijkt te staan. In de praktijk bepaalt juist de manier waarop natuur, cultuurhistorie en beleving met elkaar worden gecombineerd het bijzondere, de kwaliteit van een gebied. Een goede bescherming vraagt om keuzes, voor behoud of voor nieuwe ontwikkelingen, voor actieve vormen van beheer of juist voor terughoudendheid. Vaak gaat het ook om de keuze wat je waar doet, om niet overal eenzelfde sjabloon toe te passen, maar juist goed naar het eigene van een plek te kijken.

Foto Huize Oostbroek Kim Slaats

Boswachter Hans Hoogwerf Renk Ruiters

1.1 Voor wie is de beheervisie?

Deze beheervisie is in eerste instantie een hulpmiddel voor Het Utrechts Landschap bij het maken en vastleggen van keuzes. Allereerst gaan we bij het maken ervan bewust na of en hoe het beheer van eigen gebieden kan worden verbeterd. Onze kennis en praktijkervaring zijn verwerkt in deze beheervisie en deze wordt vertaald naar beheerplannen, waarin de gemaakte keuzes tot op het niveau van concrete beheer- en inrichtingsmaatregelen worden uitgewerkt.

De beheervisie en beheerplannen vervullen daarnaast een belangrijke rol in de kwaliteitszorg binnen Het Utrechts Landschap. We beschrijven hoe we invulling geven aan overheidsbeleid en waaraan we de financiële middelen voor beheer besteden, die aan ons worden toevertrouwd. Er zijn vele beleidskaders van toepassing op de terreinen van Het Utrechts Landschap, van lokaal tot Europees en van cultuurhistorie tot biodiversiteit. Duidelijke eigen keuzes in het beheer laten zien hoe Het Utrechts Landschap invulling geeft aan deze beleidskaders, maar ook wat nodig is om onze natuurgebieden nog beter te beschermen en de cultuurhistorische elementen te koesteren. Ook maken de beheervisie en beheerplannen duidelijk waarom bijzondere financiële inspanningen nodig zijn om in de terreinen van Het Utrechts Landschap een hoge kwaliteit natuur, cultuurhistorie en natuurbeleving te bereiken.

Ten slotte zijn de beheervisie en beheerplannen een belangrijk instrument in de communicatie met samenwerkingspartners en andere geïnteresseerden.

1.2 Randvoorwaarden en beleidskader

Het denken over de beheervisie en beheerplannen begint uiteraard niet vanuit het niets. Bij het overgrote deel van de terreinen bouwen we voort op bestaande beheerplannen, we hebben eerder visies ontwikkeld over delen van de provincie, vaak in de Week van het Landschap en de hoofdlijnen van onze keuzes komen rechtstreeks voort uit onze eigen statuten. We brengen die lijnen bij elkaar en kijken kritisch of we 'eruit halen wat erin zit', of de doelen bijstelling behoeven en of er door voortschrijdend inzicht aanleiding is om het beheer anders aan te pakken. Minstens zo belangrijk zijn de randvoorwaarden en beleidskaders die de verschillende overheden meegeven. Richtinggevend voor de beheerplannen zijn:

- toegekende natuurdoelen in de ecologische hoofdstructuur, uitgewerkt in het natuurbeheerplan;
- Natura 2000-aanwijzingen en -beheerplannen;
- beschermde soorten op grond van de Flora- en faunawet en vogel-/habitatrichtlijn;
- aardkundige en archeologische waardenkaarten;
- beschermde status van monumenten.

Schets Utrechtse Heuvelrug met in het zwart versnippering door wegen en uitbreiding van bebouwing. De visie Heel de Heuvelrug pleitte voor het verbinden van de natuurgebieden voor mens en dier. De agenda die Het Utrechts Landschap in deze en andere visies heeft verwoord heeft mede richting gegeven aan deze beheervisie.

1.3 Actieve beheerder in een dynamische omgeving

Voor een aantal van deze kaders geldt dat ze in ontwikkeling zijn en soms ook blijven. We zoeken dan ook de wisselwerking op tussen onze kennis en ervaring van de terreinen en wat de betreffende beleidskaders erover melden. Dat doen we bijvoorbeeld door actief inbreng te leveren in de ontwikkeling van beheerplannen van Natura 2000-gebieden.

Doordat het eigendom van Het Utrechts Landschap over een groot aantal gebieden verspreid ligt, hebben we zeer veel burens. Dat levert werk op in de communicatie, maar biedt ook kansen: om deskundigheid uit te wisselen, om agrarische ondernemers in de buurt in te schakelen bij het beheer en om in een groot deel van de provincie bij te dragen aan het in stand houden en ontwikkelen van het landschappelijk raamwerk.

Per beheerplan zal ook aangegeven worden welke verbeteringen aan externe omstandigheden of beleidskaders nodig zijn om onze terreinen goed te kunnen beheren. Dat kan bijvoorbeeld gaan om het benutten van grondwaterstromen, noodzakelijk om grondwaterafhankelijke vegetatie te beschermen, of om cultuurhistorisch belangrijke structuren die zich over de grenzen van ons eigendom uitstrekken. De beheervisie en beheerplannen vormen zodoende een hulpmiddel om de dialoog met overheden en burens aan te gaan.

1.4 Kwaliteitszorg

De beheervisie en beheerplannen vormen een onderdeel van de kwaliteitszorg van Het Utrechts Landschap. We benoemen expliciet doelen en indicatoren, waarbij het om soorten, structuren in het landschap of de werking van processen kan gaan. De beheervisie en beheerplannen worden gekoppeld aan het bestaande monitoringsprogramma, waardoor het gemakkelijker wordt te leren van het beheer in eigen terreinen.

De monitoringscyclus omvat een zesjaarlijkse meting in alle gebieden, op grovere of fijnere schaal. Na het treffen van inrichtingsmaatregelen wordt intensiever gemeten. Daarnaast wordt zo veel mogelijk gebruikgemaakt van de ongeplande waarnemingen en observaties die derden doen in onze terreinen.

Deze beheervisie en beheerplannen hebben vooralsnog een tijdshorizon van tien jaar, waarbij een tussentijdse evaluatie is voorzien halverwege de looptijd. Maar meer nog dan het tijdstip dat we nu opschrijven zullen veranderingen in onze gebieden en de maatschappij bepalen hoe snel een herziening nodig is.

1.5 Beheervisie en beheerplannen

Sommige onderwerpen spelen in alle gebieden van Het Utrechts Landschap terwijl andere onderwerpen juist specifiek voor één gebied zijn. De algemene afwegingen worden weergegeven in deze beheervisie. Deze visie begint in hoofdstuk 2 met de hoofddoelen natuur, cultuurhistorie en beleving van het landschap. In het thematische ingedeelde hoofdstuk 3 werken we onze doelen vervolgens verder uit in thema's als bosbeheer, graslandbeheer, soortenbeheer en openstelling en toezicht.

Naast de beheervisie zijn beheerplannen van vrijwel alle natuurgebieden geschreven. Deze geven een beschrijving en analyse van de kwaliteiten van de natuurgebieden en vertalen de algemene lijnen uit de globale visie naar praktische keuzes in het beheer. Nieuwe inzichten worden gebruikt om bestaand beheer bij te stellen en er wordt aangegeven welke aanvullende inrichtingsmaatregelen de kwaliteit van het terrein kunnen verbeteren. Wanneer ontwikkelingen buiten de eigen terreinen van belang zijn voor de kwaliteit in de eigen terreinen worden deze als externe wensen geformuleerd.

2. Doelen

Dit hoofdstuk beschrijft hoe Het Utrechts Landschap tegen de hoofddoelen natuur, cultuurhistorie en beleving aan kijkt. De doelen natuur en cultuurhistorie vullen elkaar daarbij aan, als zelfstandige doelen die het beschermen waard zijn, nog los van de beleving ervan. Beleving van natuur en cultuurhistorie is voor Het Utrechts Landschap uitermate belangrijk, maar het is een afgeleide van de keuzes die op het gebied van natuur en cultuurhistorie worden gemaakt. Dit hoofdstuk begint dan ook met het neerzetten van de doelen natuur en cultuurhistorie. Vervolgens geven we aan hoe we de balans vinden tussen natuur en cultuurhistorie aan de hand van de manier waarop we met patronen en processen in het landschap omgaan. Hoe we beleving van natuur en cultuurhistorie willen vormgeven wordt daarna behandeld. In de laatste paragraaf wordt aangegeven op welke manier we de doelen natuur, cultuurhistorie en beleving bij elkaar brengen in de beheerplannen.

2.1 Natuur: biodiversiteit staat centraal

Het Utrechts Landschap staat voor behoud van biodiversiteit. Primair gaat het om een grote rijkdom aan soorten en bescherming van belangrijke populaties van planten en dieren in de provincie. Het gaat niet alleen om de aantallen soorten en individuen, we richten ons in het bijzonder op karakteristieke soorten en habitats van het Utrechtse landschap. Soorten die 'thuishoren' of kenmerkend zijn in het rivierenlandschap, op de droge zandgronden, in de beekdalen enzovoort. We geven

daarnaast prioriteit aan soorten en habitats die in de Nederlandse en Europese context zeldzaam of bedreigd zijn. Ten slotte willen we dat onze natuurgebieden bijdragen aan een goed functionerend netwerk van natuurgebieden dat uitwisseling tussen populaties op Europese schaal waarborgt. De belangrijkste middelen die ons daarbij ter beschikking staan zijn een goed beheer van onze eigen gebieden, een strategisch aankoopbeleid en het behartigen van het belang van biodiversiteit in onze gebieden en in de provincie Utrecht in het algemeen. De bescherming van biodiversiteit willen we zo veel mogelijk door het benutten van natuurlijke processen vormgeven. Op plekken die daarvoor kansrijk zijn willen we spontane natuurlijke processen hun gang laten gaan, ook als de uitkomst van tevoren onbekend is. Het is daarvoor van belang om op een ruimtelijke schaal te werken die groot genoeg is om natuurlijke processen hun werk te laten doen en om een rijk palet van habitats te behouden.

2.2 Landschap en cultuurhistorie: Behouden, ontwikkelen, leesbaar maken

'Landschap' en 'cultuurhistorie' zijn begrippen die in elkaars verlengde liggen. Het begrip 'landschap' is een Nederlandse 'uitvinding' en stamt uit de 17de eeuw. Het Engelse landscape en het Duitse Landschaft zijn afgeleid van het Nederlandse 'landschap'. In de Europese landschapsconventie wordt landschap als volgt gedefinieerd: "een gebied, zoals dat door mensen wordt waargenomen, waarvan het karakter bepaald wordt door

Amerongse Bovenpolder met op de achtergrond kasteel Amerongen. De uiterwaarden van de Nederrijn vormen een kenmerkend landschap van Utrecht. Hier kunnen natuurlijke processen worden benut voor het behoud van bijzondere planten- en diersoorten. Renk Ruiter

Plantage Willem III met in het reliëf het sneeuwsmeltwaterdal goed zichtbaar op de voorgrond een damhinde Renk Ruiters

natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daar tussen”. In het Landschapsmanifest, mede onderkend door De 12 Landschappen, staat: “Landschap vormt onze zichtbare omgeving. Het vertelt ons het verhaal over de geschiedenis van onze leefomgeving, het verklaart de verschillen en de samenhang. Niet alleen heeft het landschap zijn eigen identiteit, het vormt ook onderdeel van onze eigen identiteit.”

Voor deze beheervisie richten we ons op drie onderdelen: aardkundige waarden, archeologie en historisch erfgoed en cultuurlandschap.

Aardkundige waarden

Aardkundige waarden zijn de markante elementen in het landschap die laten zien welke geomorfologische processen ons landschap hebben gevormd. Sommige geomorfologische processen zijn te benutten voor het beheer, zoals erosie en sedimentatie langs de Nederrijn en Lek. De geomorfologie kan eveneens worden benut in het beheer. De warme zuidhelling van de Heuvelrug kan bijvoorbeeld zo worden beheerd dat zeldzame warmteminnende planten en dieren er kunnen voorkomen. Tegelijk is geomorfologie op de termijn van ons beheer onvervangbaar. Aardkundige waarden verdienen daarom bijzondere aandacht. In de beheerplannen wordt steeds nagegaan welke aardkundige waarden aan de orde zijn, zowel monumenten als waarden die niet wettelijk zijn beschermd. Een belangrijke bron daarbij is de aardkundige waardenkaart van de Provincie Utrecht. Het beheer is gericht op behoud, zichtbaarheid en beleefbaarheid van de aardkundige waarden.

Archeologie

Het Utrechts Landschap beschermt bijzondere archeologische waarden, zoals grafheuvels, *celtic fields*, de ringwalburg op de Grebbeberg en fundamenten van oude gebouwen in de grond. Vanwege de onvervangbaarheid staat behoud van de archeologische waarden voorop in het beheer. Zowel beschermde monumenten als vindplaatsen die niet beschermd zijn hebben onze aandacht. De archeologische waardenkaart en de indicatieve kaart van archeologische waarden zijn daarbij belangrijke bronnen.

In de werkwijze bij beheer en herinrichting betekent dit dat we zorgvuldig omgaan met graafwerk, zoals hermeanderen of afgraven ten behoeve van verschraling. Tegelijk streven we naar een vorm van beleving van de tijdlaag die bij de archeologische monumenten hoort. Het kan gaan om het opzoeken van historische patronen in de padenstructuur of om het zichtbaar houden van structuren als grafheuvels.

Historisch erfgoed en cultuurlandschap

Onder historisch erfgoed verstaan we de bewust ontworpen bouwwerken zoals kastelen, buitenplaatsen en parken. Bij het beschermen van deze bouwwerken stelt Het Utrechts Landschap de ensemblewaarde centraal. Bijvoorbeeld de eenheid tussen huis en park vinden we van groot belang. Op een groter schaalniveau geldt dat erfgoed dat deel uitmaakt van een groter geheel prioriteit krijgt. De lanenstelsels die bij slot Zeist horen, of bij andere elementen van de Stichtse Lustwarande, vinden we bijvoorbeeld belangrijker dan fragmenten van lanen die geen deel meer uitmaken van een groter ontwerp.

Naast deze ontworpen elementen zijn veel cultuurhistorische sporen in het landschap uit productiefuncties voortgekomen: zoals houtwallen en singels als erfafscheidingen, verkavelingspatronen als getuige van vroegere ontginningen, markante grensbomen en

Het historische koetshuis van Beerschoten is onderdeel van een rijksmonumentaal park. Het gebouw, de lanen en de open ruimten er omheen vormen een prachtig samenhangend ontwerp.

Molen 't Wissel bij Elst ligt fraai aan de rand van de Amerongse Bovenpolder. De aan de zuidwestkant wordt de beplanting laag gehouden om voldoende wind bij de molen te hebben. Het zogeheten molenbiotoop werd van oudsher open gehouden rond alle molens om waterbeheer en het malen van graan mogelijk te maken. Renk Ruiter

De fundamenten van het 13^e eeuwse kasteel Stoutenburg worden onder de grond bewaard. Het kasteel en de historische grachten vormden de inspiratie voor het herstelplan voor de Heerlijkheid Stoutenburg.

Dankzij het periodiek afzetten van stoven essenhakhout blijven in de hakhoutgrienden bijzondere mossen en grote keverorchissen behouden. Maikus Feijten

In de Blauwe Kamer is ruimte om de rivier, grote grazers en natuurlijke successie te laten bepalen hoe het landschap er uit komt te zien. Renk Ruitjer

pestbosjes op afstand van de vroegere boerderijen. Ook hier is de samenhang tussen gebouwen en landschap belangrijk, zoals bij historische boerderijen met hun erfbepanting, de steenfabriek in de uiterwaard of molens waaromheen een boomloos molenbiotoop een goede windvang moest garanderen. In alle gevallen is de samenhang tussen bebouwing en cultuurlandschap voor ons een belangrijk uitgangspunt.

2.3 Keuzes maken aan de hand van patronen en processen

Om keuzes te maken over de waarden die we willen beschermen en verder ontwikkelen hebben we houvast nodig in de beschrijving van wat waardevol en kansrijk is. Dat houvast kan worden geboden door het landschap en de natuur te beschrijven in termen van patronen en processen. Patronen zijn lokaliseerbaar in tijd en ruimte; een punt-, lijn- of vlakvormige structuur, die precies op kaart kan worden gezet. Ook de huidige aanwezigheid van een soort of groep soorten is een patroon. Daarnaast is het mogelijk om juist uit te gaan van processen, de krachten die het landschap vormgeven en die bepalen welke soorten

Voorbeelden van patronen en processen in het landschap

Patronen	Processen
Natuur	Natuur
bronpopulatie	overstroming
plantengemeenschap	kwel
paarse heide	erosie/sedimentatie
bosrand	successie
	begrazing
Cultuurhistorie	kolonisatie/extinctie
verkaveling	
laan	Cultuurhistorie
zichtas	ontwatering
ensemble	landgebruik esdorpen
verdeling open/dicht	hakhoutbeheer
waterpartijen	

Heidevelden op de Utrechtse Heuvelrug worden sinds kort weer begraasd met rondtrekkende schaapskuddes. Marcus Baars

verschijnen of verdwijnen. Deze indeling biedt mede houvast, omdat we de invloed van zowel natuur als mens in termen van patronen en processen kunnen beschrijven.

Voorbij de tegenstelling patronen–processen

Nederlandse natuurbeschermers zijn al decennia verwickeld in een strijd over de vraag of natuurbescherming het meest gebaat is bij het benutten van natuurlijke processen of juist bij actief ingrijpen om bestaande populaties van planten of dieren vast te houden of te laten uitbreiden. In de 20ste eeuw slingerde het leidende concept in de natuurbescherming van aanvankelijk veiligstelling door niets doen naar bescherming van specifieke populaties door actief beheer. Vervolgens deed het wildernisconcept opgang in deze discussie. Het heftige debat rond de Oostvaardersplassen toont aan dat deze discussie nog niet is uitgewoed.

Het Utrechts Landschap speelt al geruime tijd een actieve rol in dit debat. De Blauwe Kamer is een internationaal bekend voorbeeld van de manier waarop natuurlijke processen, in dit geval de dynamiek van de rivier en het natuurlijke gedrag van grote grazers, samen het landschap vormen. De grienden en hooilanden rond Vianen zijn juist voorbeelden van een keuze voor patroonbeheer: tot op perceelniveau is een duidelijke doelstelling te geven in termen van soorten planten en dieren. Meer dan de tegenstelling patroon–proces op te zoeken, analyseren we in de beheerplannen welke patronen en processen we op verschillende plekken ter beschikking hebben om onze doelen te realiseren op het gebied van biodiversiteit en cultuurhistorie.

Een levend landschap

Ook de menselijke invloed op het landschap is te beschouwen in termen van processen. Veel traditionele vormen van landgebruik hebben – vaak onbedoeld – een grote invloed gehad op het aanzicht van het landschap. Het jarenlang herverdelen van mest en organisch materiaal in het potstalsysteem heeft geleid tot de typische ruimtelijk ligging van bloemrijke hooilanden, akkers en heidevelden. Om niet alleen de structuren als lege huls te bewaren, proberen we waar mogelijk ook vormen van gebruik in het landschap te vinden die passen bij de structuur. Het kan gaan om het voortzetten van historische vormen van gebruik: zoals een molen beter tot zijn recht komt als hij werkelijk kan malen, is het ook cultuurhistorisch interessant om een potstalsysteem te gebruiken voor het bemesten van natuurakkers en heide te begrazen met een rondtrekkende schaapskudde. Ook bewoning van een buitenplaats kan bijvoorbeeld bijdragen aan een verzorgde uitstraling, met tuinen vlak bij het huis. Nieuwe vormen van gebruik kunnen eveneens bijdragen aan het karakter van het landschap. Een in verval geraakt vrouwenlaantje tussen de kasteelplaatsen van Stoutenburg komt bijvoorbeeld weer tot leven als na restauratie de nieuwe bezoekers, de recreanten, ervan gaan gebruikmaken.

Bloemrijke hooglanden kunnen roeien van de echte koekoeksbloemen. Dit is een fase die voorbij gaat, waarna de koekoeksbloemen weer plaatsmaken voor andere soorten. Bij het stellen van doelstellingen moet rekening gehouden worden met de tijdsperiode waarover een doel kan worden vastgehouden. Renk Ruiters

Kwetsbare bosondergroei kan te lijden hebben onder bosbegrazing. De ondergroei van bosanemoon en slangeloek in hardhout oobos aan de voet van de Amerongse berg is uit de begrazing genomen om te voorkomen dat de ondergroei verdwijnt. Markus Feijen

Houdbaarheid van patronen in natuurbeheer

De aanwezigheid van een patroon in de vegetatie is meestal beperkt houdbaar. Veel soortenrijke habitats zijn immers geen eindstadium van successie, maar een tussenstadium, dat voor kortere of langere tijd kan worden vastgehouden, maar wel met een toenemende beheerinspanning en af-nemende soortenrijkdom. Zelfs de aanname dat de natuur überhaupt in evenwicht kan komen staat ter discussie. Eindstadia van successie zoals we die dachten te kennen zijn wellicht toch een momentopname. Dat is geen reden om af te zien van doelstelling in termen van patronen: voor de tijdsperiode van deze beheerinspanning (tien jaar) kan het wel degelijk zinvol zijn om beheerdoelen te kiezen die betrekking hebben op tussenstadia van successie. Het is echter goed om daarbij bewust om te gaan met de tijdsduur waarop de doelstelling kan worden vastgehouden. In zijn algemeen geldt dat een soortenrijk stadium langer kan blijven voortbestaan als het door natuurlijke processen in stand blijft dan wanneer tegen deze processen moet worden ingewerkt. Schraalgraslanden zijn bijvoorbeeld beter en langduriger te beschermen op plaatsen waar kalk- en ijzerrijke kwel aan de oppervlakte komt dan waar dat niet het geval is.

Patronen en processen staan niet los van elkaar

Wanneer Het Utrechts Landschap doelen formuleert staan patronen en processen niet los van elkaar. In de Blauwe Kamer bijvoorbeeld leiden aanvoer van zand en zaden door de rivier samen met begrazing door gallowayrunderen en konikpaarden tot een afwisselende vegetatie. We meten het succes onder andere af aan de structuur van het landschap: de afwisseling van korte grazige vegetatie met bijzondere plantensoorten van de stroomdalflora, tegenover struweelontwikkeling met lokaal oobos. Succes in

termen van soorten meten we af aan de pionierssoorten op plaatsen waar stieren kuilen hebben gegraven, aan de ontwikkeling naar bos met veel meidoorn en es op plaatsen waar de grazers minder vaak komen en aan het grote aantal broedvogels. Wanneer natuurlijke processen echter leiden tot een monotone vegetatie, of tot verlies van bronpopulaties, zoals de stroomdalflora aan de voet van de Grebbeberg, dan proberen we bij te sturen.

Natuurlijke processen zijn echter meer dan een middel. We laten ons graag verrassen door de natuur. We hebben geen behoefte om bij elke overgang van heide naar bos op kaart te zetten waar de bosrand moet zijn en blijven. Een beheermaatregel als maaien zal ook nooit natuurlijke processen volledig kunnen vervangen. Begrazing als natuurlijk proces heeft immers een substantieel ander effect dan maaien.

Andersom heeft de uitgangssituatie van een gebied grote invloed op de resultaten die een bepaald proces heeft. Als bronpopulaties ontbreken, zal hooibeheer in een nat grasland niet tot een soortenrijk hooiland leiden. Successie naar bos verloopt totaal anders op arme zandgrond dan op leemrijke grond of klei. De beste resultaten worden dan ook behaald als we bij het formuleren van doelen zowel patronen als processen benutten.

Het ontstaan van een structureel landschap onder invloed van begrazing beschouwen we als een succes: een afwisselend terrein met meidoornstruweel, kortgegraste vegetatie, ruigte en kale grond. Renk Ruiters

Bloemrijke graanakker Renk Ruiters

Wettelijke regelingen neigen naar patroonbeheer

Impliciet kiezen de meeste wetten en subsidieregelingen voor patroonbeheer. Programma Beheer rekent beheerders af op de aanwezigheid van specifieke soorten tot op een schaalniveau van een enkele hectare. Bescherming van soorten kan soms echter effectief zijn in een mozaïek van vegetatie dat zich in verschillende stadia van successie bevindt. Het optimale successiestadium voor de te beschermen soort is dan steeds ergens anders in het terrein te vinden. Deze manier van beschermen is echter nauwelijks verenigbaar met de regeling Programma Beheer. Aanwijzing van Natura 2000-gebieden is eveneens gebeurd op basis van instandhoudingsdoelstellingen in termen van soorten. Het is de inzet van Het Utrechts Landschap om de instandhoudingsdoelstellingen in de wettelijk verplichte Natura 2000-beheerplannen niet te vertalen in het verplicht vasthouden van soorten op specifieke locaties binnen een gebied, maar de doelstelling op een hoger schaalniveau te formuleren, zonder iets af te doen aan de instandhoudingsdoelen zelf, en daarmee het benutten van natuurlijke processen in het beheer mogelijk te maken.

Voor cultuurhistorisch belangrijke plaatsen geldt de aandacht voor patronen nog sterker: een beschermde status als monument draait om het streven naar handhaven en versterken van betekenisvolle structuren. Daar gaat onze aandacht in het beheer primair naar uit. Zoals hiervoor beschreven onder 'Een levend landschap' geven we de structuren daarbij zo mogelijk ook een hedendaags, betekenisvol gebruik. Nu dwalen niet één familie maar duizenden recreanten door de lanen van Beerschoten, de tuinen van Oostbroek zijn een rustput voor bezoekers van het winkeltje en kantoorpersoneel dat werkt op het landgoed en de akkers van Amerongen geven straks graan voor de nabijgelegen korenmolen Maallust.

Tijdlagen herkenbaar in het landschap

Het uitgangspunt voor beheer van cultuurhistorische elementen is dat verschillende tijdlagen bij elkaar het verhaal vertellen. Het kan gaan om puntelementen (molens, grafheuvels, grenspalen), lijnen (een laan) of structuren (buitenplaats, *celtic field*, verkaveling). Van belang is om, op basis van historisch onderzoek, de essentie te zoeken en deze te laten zien of te vertellen. Doel is om de herkenbaarheid van het landschap (waarom ziet het eruit zoals het eruitziet) te vergroten. En daarmee de verbondenheid van mensen met dat landschap. Voor het bereiken van dit doel kan zowel een conserverende insteek worden gekozen, als aanpassing aan het huidige gebruik, met inachtneming van wat we als de essentie van het gebied zien. Deze laatste strategie – behoud door ontwikkeling – maakt het mogelijk om een koppeling te houden tussen het eigentijdse gebruik van het landschap en de cultuurhistorische betekenis.

Oog voor de uitvoering

Het Utrechts Landschap beheert veel buitenplaatsen en historische parken. Bij het beheer is het uitgangspunt dat de historische tuin- en parkaanleg blijft gehandhaafd. De samenhang van de verschillende ontworpen elementen staat daarbij voorop. De kwaliteit en beleving van historische tuin- en parkaanleg is voor een belangrijk deel afhankelijk van de staat van onderhoud van paden, hekwerken, poorten, banken, bruggen, prieeltjes, schuren, tuinmuren en dergelijke. Het effect dat met de aanleg werd beoogd vormt het uitgangspunt. Zichtlijnen worden zo mogelijk hersteld en gehandhaafd, bij waterpartijen wordt een balans gezocht tussen 'strak in het gazon' waar de waterpartij een spiegel voor een gebouw vormt of 'riet langs de oever' als een slingerende beekloop in het ontwerp is opgenomen. Naarmate de afstand tot het hoofdhuis toeneemt, zal de balans meer richting ecologie uitslaan, zoals in het verleden een gradiënt

De kruidentuin op landgoed oostbroek refereert aan de geschiedenis van oostbroek als klooster. Op de achtergrond staat de 19e eeuwse orangerie. Twee perioden die naast elkaar zichtbaar zijn op het landgoed.

Tabaksschuur bij Amerongen met een tabaksakker die op traditionele wijze is uitgerasterd voor wild. Renk Ruijter

van de functie 'wonen' naar de functie 'productie' bestond. Naast de staat van onderhoud wordt de beleving sterk gestuurd door (recreatieve) routes, het creëren van uitzichtpunten, plaatsing van banken en dergelijke. De routes worden zo ingericht dat aan de bezoeker van onze terreinen zowel een cultuurhistorisch verhaal als de ervaring van een mooi landschap kan worden meegegeven.

Bewuste keuzes

De intentie van deze beheervisie is om over de tegenstelling patroonbeheer-procesbeheer heen te stappen. Voor de bescherming van biodiversiteit en landschappelijke waarden is het contraproductief om slechts in deze tegenstelling te denken. In plaats daarvan

maken we per gebied een analyse welke belangrijke patronen en processen we ter beschikking hebben. Vaak zullen verschillende doelen samengaan, soms zal een echte keuze worden gemaakt.

Steeds wegen we op een groter schaalniveau af op welke plaats welke keuzes worden gemaakt, om te voorkomen dat bepaalde tijdslagen geheel onzichtbaar worden in het landschap of bepaalde natuurtypen uit de provincie verdwijnen. Kwaliteit is bij het maken van de keuzes een belangrijk uitgangspunt, waarbij kwaliteit steeds per gebied moet worden gedefinieerd. Om hier handen en voeten aan te geven, wordt in de beheerplannen een werkwijze gevolgd zoals aan het einde van dit hoofdstuk is be-

Het Godebald prieel op landgoed Oostbroek. Nabij het hoofdhuis is gekozen voor strak onderhouden gazon, boomgroepen en gebouwde elementen die een sterk ontworpen indruk geven. Verderop op het landgoed wordt een beheer gevoerd waar veel ruimte is voor niet ontworpen natuur, zoals het moerasbos waar een knuppelpad doorheen is gelegd. Knuppelpad Follie Oostbroek Picture Productions

De overgang van stuwval naar rivier is bij uitstek en omgeving waar begrazing door zelfredzame runderen en paarden ingezet kan worden. Tjitkse Lubach

schreven en die zorgt dat zowel natuur als landschap en cultuurhistorie een plaats krijgen in het beheer.

Een voorbeeld is het afzetten van de houtwal bij molen 't Wissel. De molen ligt hierdoor visueel meer aan de rand van de uiterwaard dan voorheen. Vanaf de molen is een fantastisch landschappelijk zicht richting rivier en kasteel Amerongen. De ecologische waarden zijn hier ondergeschikt gemaakt aan een verbetering van de molenbiotoop (de molen vangt weer wind) en het creëren van een prachtig uitzicht. Aan planten en dieren van bosranden en houtwallen wordt elders in het beheer extra aandacht besteed. Op Plantage Willem III is juist de kans aanwezig om het pendelen van grazende herbivoren tussen uiterwaard

en Heuvelrug mede te benutten als landschapsvormend proces. Dit proces brengt een hoge diversiteit aan planten, vogels en insecten met zich mee, maar gaat ten koste van de herkenbaarheid van de tijdlaag waarin op deze plaats een tabaksplantage aanwezig was. Er wordt voor gekozen de tabakscultuur, ter plekke met name in de aanwezigheid van tabaksschuren, zichtbaar te houden. Ook worden bij de Veenseweg in Amerongen de tijdlagen van het esdorpenlandschap en de tabakscultuur veel nadrukkelijker zichtbaar gemaakt in het landschap.

Begrazing als procesdoel

Begrazing met koeien of paarden kan worden benut als proces dat het landschap mede vormgeeft. Dat effect is het sterkst als de grazers zo natuurlijk mogelijk gedrag kunnen vertonen, waaronder het vormen van kuddes en trekgedrag tussen verschillende habitats. Van oudsher spelen grote grazers een belangrijke rol in het Nederlandse landschap. In een natuurlijke situatie hebben grote grazers zowel voedselrijke uiterwaarden als droge gronden ter beschikking. Ten zuidoosten van de lijn Veenendaal–Amerongen is een van de weinige plaatsen in Nederland waar een relatief ongestoorde overgang van zandgrond naar uiterwaarden aanwezig is. We kiezen hier voor begrazing als procesdoel, omdat het een van de weinige plekken in Nederland is waar het natuurlijke gedrag nagenoeg volledig kan worden vertoond. Vooralsnog vindt deze begrazing door paarden en runderen plaats. Op termijn kunnen edelherten als belangrijke grazers erbij komen. Dit beheer draagt onder andere bij aan behoud van stroomdalflora en een afwisseling van open en gesloten landschap. Meer abstract geformuleerd: integrale begrazing van de flanken van de Heuvelrug draagt bij aan de doelen 'biodiversiteit' en 'beleving'.

Een boottocht biedt een verrassend perspectief op de natuur en de landgoederen rond de Kromme Rijn. De vrijwilligers van de Kromme Rijn commissie bieden deze boottocht op de Pont van het Landschap. Renk Ruiters

Op de Grebbeberg is de middeleeuwse Burgwal gemarkeerd door de contouren zichtbaar te maken met een aarden wal in het bos en een ovale bank. Picture Productions

Spelen in de natuur maakt mensen voor hun leven ambassadeur van de natuur. Renk Ruiters

2.4 Beleving

Het Utrechts Landschap wil dat de mooie en bijzondere kwaliteiten van het landschap en de objecten die aan ons zijn toevertrouwd kunnen worden beleefd. Het is gezond voor mensen om in de natuur te zijn, een betekenisvol landschap geeft mensen een oriëntatie en houvast, biedt informatie over de geschiedenis en een intensieve beleving van natuur en landschap kan mensen gelukkig maken. Kortom: rijke natuurgebieden en bijzondere cultuurhistorische elementen in het landschap hebben een belangrijke betekenis voor mensen. De positieve waardering van natuur en landschap zelf maakt mensen tot ambassadeur van hun natuur, maar ook worden natuur en landschap pas gekend als mensen er intensief mee in contact kunnen komen. Het Utrechts Landschap wil mensen een breed spectrum aan landschappelijke belevingen bieden. Van de bewust ontworpen buitenplaatsen tot en met wildernis waar de invloed van mensenhanden niet waarneembaar is. En van kleinschalige geschakeerde landschappen die de sporen van intensief beheerd cultuurlandschap tonen tot uitgestrekte bossen en heidevelden op de Heuvelrug die zich schijnbaar eindeloos voortzetten. De doelstellingen natuur, cultuurhistorie en beleving zijn dan ook sterk met elkaar verbonden. Tegelijk kan recreatie verstoring van de natuur met zich meebrengen en kunnen faciliteiten zoals parkeervoorzieningen het landschap aantasten. Er is sprake van een hiërarchie in deze doelstellingen: beleving als doelstelling is voor Het Utrechts Landschap onlosmakelijk verbonden met de kwaliteiten van natuur en landschap; we hebben geen belevingsdoelstelling die los van deze kwaliteiten staat. Andersom vinden we het beschermen van natuur en cultuurhistorie al de moeite waard ongeacht het grote aantal mensen dat ervan geniet. Dat heeft gevolgen voor het maken van keuzes. Gegeven onze positie in Nederland, aan de rand van de Randstad, is een spanning tussen recreatie en met name natuurdoelen op veel plaatsen aanwezig; er worden vele miljoenen afzonderlijke bezoeken per jaar gebracht aan de terreinen van Het Utrechts Landschap. Het Utrechts Landschap staat op het standpunt dat ook schuwe dieren duurzaam moeten zijn beschermd in een aantal van onze gebieden. Als dat verzekerd is, mag het op bepaalde plaatsen gezellig druk zijn in onze terreinen, bijvoorbeeld rond de informatiecentra. In de beheerplannen wordt afgewogen waar recreatie in welke vorm kan worden ingepast.

Landschap en natuur vertellen zelf het verhaal

Aantrekkelijke routes brengen de bezoeker van onze terreinen langs bijzondere elementen. Een parkaanleg moet kunnen worden ervaren, paden voeren langs belangrijke zichtlijnen en bieden zicht op bijzondere monumenten, bomen of vergezichten. Bijzondere natuur wordt beleefbaar gemaakt met een pad langs open plekken in het bos, langs een oude boskern en soms een keer door bloemrijke weilanden en akkers. Het Utrechts Landschap streeft ernaar dat de historische ontwikkeling van het landschap zichtbaar is. Dat kan door oude verkavelingen en landschapselementen goed te beschermen of te verduidelijken. Bij een parkaanleg willen we in het beheer de zichtbaarheid optimaliseren van een of juist meerdere tijdlagen waarin het park gevormd is. Tegenover dit streven naar leesbaarheid van het landschap staat een grote terughoudendheid om met borden, panelen en markeringen in het landschap uitleg te verschaffen. Dit maakt het landschap te veel tot een openluchtmuseum. Wel besteden we veel aandacht aan informatiecentra en foldermateriaal om het verhaal aan de bezoekers mee te geven.

Doelgroepen

Een groot aantal verschillende gebruikersgroepen maakt gebruik van onze terreinen. Natuurliefhebbers zijn voor ons de primaire doelgroep. Wanneer keuzes moeten worden gemaakt vanwege gevoeligheid voor verstoring worden routes zo ingericht dat mensen die specifiek op pad gaan om de natuur en het landschap te beleven als eerste aan hun trekken komen. Aan activiteiten waarbij de natuur vooral een decor is bieden we plaats waar dat niet conflicteert met de natuurdoelen. Dat geldt bijvoorbeeld voor sporten zoals hardlopen en mountainbiken. We geven ook graag af en toe ruimte aan bijzondere evenementen waarbij de natuur als inspiratiebron dient, zoals muziek- en toneelvoorstellingen die het landschap benutten. Daarbij kijken we kritisch naar de locatie, tijd van het jaar en tijdstip op de dag, om de verstoring te beperken.

We willen bijzondere aandacht besteden aan de jeugd. In enkele gebieden zullen natuurspeelplaatsen komen; gebieden waar mag worden geravot, geplukt en met takken gesleept. Een natuurspeelplaats sluit altijd nauw aan bij de kwaliteit van het gebied. Er worden zo min mogelijk artefacten geplaatst, maar de natuur en het landschap worden zelf gebruikt om kinderen intensief te laten spelen.

2.5 Werkwijze doelen in beheerplannen

Om de benadering van natuur, cultuurhistorie en beleving te vertalen naar een concrete aanpak in de terreinen worden in de beheerplannen steeds drie stappen doorlopen.

stap 1 wat hebben we?

Natuur

- Beschrijving van habitats.
- Aanwezigheid van bijzondere soorten en bronpopulaties.
- Beschrijving van processen die de ontwikkeling sturen.
- Recente ontwikkeling van het gebied: vegetatiestructuur en trends in aantallen van aandachtsoorten
- Potenties voor verdere ontwikkeling nagaan (kansen en bedreigingen).

Cultuurhistorie

- Analyse van de relevante tijdlagen:
 - bronnen: standaardwerken, zoals Tastbare Tijd en kaarten van aardkundige en archeologische waarden, historische ontwerpen en historisch kaartmateriaal;
 - aanvullend onderzoek, waaronder veldonderzoek.
- Potenties voor herstel en ontwikkeling van belangrijke elementen nagaan.

Beleving

- Wat willen we laten beleven?
- Benoemen verstoringsgevoelige elementen.
- Routes in de grotere omgeving.

stap 2 wat willen we?

Natuur

- Doelen formuleren, zowel in termen van soortgroepen of soorten als in termen van beheermaatregelen en natuurlijke processen die we willen benutten:
 - natuurgebiedsplan als belangrijke bron.
- Twee benaderingen mogelijk:
 - gewenste patronen en maatregelen formuleren tot op perceelniveau, afgestemd op aan-/afwezigheid van sturende processen;
 - doelen op een grote ruimtelijke schaal formuleren en voor de patronen slechts marges, waarbinnen we spontane ontwikkelingen hun gang laten gaan.

Cultuurhistorie

Welke tijdlagen kunnen we mee verder? Kiezen we voor één tijdlaag, zoals bij een specifiek parkontwerp, of juist voor meerdere tijdlagen? Hiervoor gebruiken we als criteria:

- Objectief: redengevende beschrijvingen van monumenten en historisch onderzoek.
- Subjectief: essentie zoeken aan de hand van kwaliteit en argumenten, te weten:
 - anciënniteit;
 - functionaliteit;
 - gaafheid;
 - ensemblewaarde;
 - ontwikkeling.

Beleving

- Begrip 'leesbaarheid' invullen.
- Zonering vormgeven.
- Zoeken naar praktische oplossingen voor potentiële conflicten.

stap 3 hoe doen we dat?

Natuur

- Beheermaatregelen formuleren.
- Inrichtingsprojecten formuleren.
- Externe wensen formuleren voor zover die nodig zijn om doelen in en rond onze eigen terreinen te bereiken.

Cultuurhistorie

- Inrichtingsmaatregelen en beheermaatregelen voor cultuurhistorie formuleren.
- Invulling geven aan het effect dat met de aanleg werd beoogd.
- Gradiënten toestaan van strak onderhouden bij een huis, naar losser op grotere afstand.
- Nieuwe elementen toevoegen mag, ingepast in de hoofdkeuze.

Beleving

- Keuzes in faciliteiten en routes doorvoeren.
- Toezicht en handhaving afstemmen op natuurdoelen.

3. Visie's op thema's

3.1 Bosbeheer

Bos bij Het Utrechts Landschap

Veruit de grootste oppervlakte bos van Het Utrechts Landschap bevindt zich op arme zandgrond op de Utrechtse Heuvelrug. Het overgrote deel daarvan is aangeplant, meestal op heide. Naast flinke oppervlakten met dominantie van grove den, berk, eik en beuk zijn substantiële oppervlaktes uitheemse boomsoorten aanwezig, met douglasspar, Amerikaanse eik en fijnspar als belangrijkste soorten. Het grootste deel van deze bossen bevindt zich in een omvormingstraject van monoculturen met veel exoten naar meer divers bos, met gevarieerde opstanden waarin inheemse boomsoorten domineren. Dit beleid wordt al enkele decennia gevolgd en heeft in een aanzienlijk aantal bospercelen daadwerkelijk geleid tot een gevarieerd inheems bos.

Kleinere oppervlaktes bos bevinden zich op rijkere gronden. Het gaat onder andere om oobossen langs de rivieren, elzenbroekbossen in de beekdalen en bossen op leemopduikingen. Een belangrijk deel van deze bossen maakt deel uit van de landgoederen (Stichtse Lustwarande, landgoederen Kromme Rijn, landgoederen Gelderse Vallei) en heeft daardoor een ontworpen karakter. Vanwege de potentieel rijkere ondergroei in deze bossen verdienen het beheer en mogelijk uitbreiding van bossen op rijke gronden bijzondere aandacht.

Biodiversiteit in het bos

Biodiversiteit in het bos gaat over boomsoorten, maar ook over de ondergroei, insecten, zoogdieren en vogels. Nagenoeg al het bos in de provincie Utrecht is aangeplant, op slechts enkele honderden hectaren spontaan bos na. Daardoor is een situatie ontstaan met een relatief grote oppervlakte gedomineerd door uitheemse boomsoorten en slechts enkele inheemse hoofdboomsoorten. Voor het behoud van biodiversiteit is geleidelijkheid en continuïteit in het grootste deel van het bos van groot belang, terwijl lokaal kapvlaktesoorten juist profiteren van nieuwe open plekken. In het bosbeheer wordt geleidelijk naar meer inheemse boomsoorten en meer variatie in hoofdboomsoorten toegewerkt. Natuurlijke verjonging wordt bij voorkeur benut, tenzij daardoor een eenzijdige opstand met uitheemse boomsoorten ontstaat.

De belangrijkste boomsoorten die de afgelopen eeuw op zandgrond zijn geplant hebben zuur strooisel (beuk, eik, alle soorten spar en lariks). Onder bomen met een meer basisch strooisel, zoals linde, iep, es en hazelaar, kan echter een rijkere ondergroei ontstaan. Dit effect is het sterkst op gronden waar een lichte buffering door leem of een flinke eerdlaag in de bodem zit. In zulke situaties zullen plaatselijk boomsoorten met basenrijk strooisel worden aangeplant. Dit zal op kleine schaal gebeuren, om ervaring op te doen en omdat grootschalige verjonging leidt tot grote oppervlakten jong bos, dat pas over enkele decennia rijk aan soorten en aantrekkelijk om te zien zal zijn.

Boommarter Bram Achterberg

Beukenblad Renk Ruiter

Rode beuk Paul Vesters

Dood hout Renk Ruiter

Spontaan opgeslagen grove dennen in het stuifzandlandschap van Bornia. Dit landschap is zeer rijk aan korstmossen en paddenstoelen, maar verdwijnt door het langzaam dichtgroeien. Marco Glastra

Larix is in Nederland niet inheems, maar hier komen wel veel soorten paddenstoelen voor. Om deze reden wordt een deel van de Larix opstanden niet omgevormd naar inheems bos. Renk Ruiter

Naast de samenstelling van het bos in termen van boomsoorten is ook de structuur van groot belang voor de biodiversiteit. Plaatsen met veel lichtinval, zoals open plekken, bosranden en brede bospaden, bieden leefruimte aan kruidachtige planten en insecten. Vrijwel alle Nederlandse vlinders van bossen zijn bijvoorbeeld gebonden aan bosranden. Het beheer van deze plekken is gericht op het voorkomen van verruiging en doorgroei tot bos. Bijzondere elementen in het bos zoals walletjes en lanen kunnen voor paddenstoelen en zoogdieren belangrijk zijn. Het benutten van deze structuren (bosranden, wallen enz.) voor het verhogen van biodiversiteit in het bos zal extra aandacht krijgen in het beheer.

Het belang van staand en liggend dood hout voor biodiversiteit heeft al enkele decennia veel aandacht. Er heeft daardoor daadwerkelijk een toename van spechten, hollenbroeders, boombewonende vleermuizen en houtafbrekende paddenstoelen plaatsgevonden. Het toewerken naar meer staand en liggend dood hout zetten we voort, behalve op plaatsen waar een park- of landgoedontwerp een strak onderhouden aanblik vraagt. Bijvoorbeeld dicht bij een landhuis en in de directe omgeving van vijfverpartijen zal weinig dood hout blijven liggen of staan. Binnen een landschappelijk raamwerk van een landgoed kan in de bospercelen juist wel ruimte zijn voor dood hout. In lanen is staand dood hout acceptabel, zolang geen gevaren voor recreanten of bewoners ontstaan en voor zover het de beleving van een ontworpen landgoed niet aantast.

Sturen in het bos

Uitheemse boomsoorten

Voor het handhaven of verwijderen van uitheemse boomsoorten kijken we in eerste instanties naar de doelstellingen op het gebied van biodiversiteit en cultuurhistorie en in tweede instantie naar het aspect beleving. Drie uitheemse boomsoorten vormen de voornaamste aanleiding om bij te sturen: Amerikaanse eik, douglasspar en Amerikaanse vogelkers. Andere uitheemse soorten dan hier zijn genoemd geven soms vergelijkbare problemen. We gaan er dan op eenzelfde manier mee om. Amerikaanse eik is een soort waarop nauwelijks insecten voorkomen, die sterk verzurend strooisel maakt en die agressief verjongt en inheemse bomen overschaduwet in bestaand bos, waardoor inheemse soorten kunnen verdwijnen. Om deze reden verwijderd Het Utrechts Landschap op termijn alle Amerikaanse eiken in de bosvakken. Vanwege de fraaie herfstkleuren van de Amerikaanse eik wordt de soort gehandhaafd in de meeste lanen waar hij staat. Pas bij verjonging van de laan worden ook deze Amerikaanse eiken verwijderd. Douglasspar is een boomsoort die nauwelijks ondergroei heeft in percelen waar deze soort dominant is. Ook van deze boom maken nauwelijks insecten gebruik.

Wel benut een aantal vogelsoorten de douglasspar (havik, sperwer, (vuur)goudhaantje, goudvink, zwarte mees) en is er een uitgebreide paddenstoelenflora aan douglassparren gebonden. Daarnaast kunnen beperkte aantallen douglasspar in bijvoorbeeld parkontwerpen een blijvende rol spelen vanwege hun wintergroene aspect. Douglasspar wordt daarom teruggedrongen ten gunste van inheemse boomsoorten, zonder de douglasspar geheel te willen uitroeien in de bossen van Het Utrechts Landschap. Amerikaanse vogelkers verdringt andere soorten in de struiklaag en wordt door weinig dieren benut, deze soort wordt bestreden in alle bossen waar Het Utrechts Landschap actief beheert. Bestrijding van uitheemse boomsoorten gebeurt zo veel mogelijk mechanisch. Ook de meest weerbarstige soorten, Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik, kunnen onder hoge schaduwdruk en/of hoge begrazingsdruk mechanisch onder de duim worden gehouden. Waar dat niet lukt en doelen op het gebied van biodiversiteit in het gedrang dreigen te komen kan chemische bestrijding worden toegepast. Meestal gaat het dan om het insmeren van afgezaagde stobben. Daarbij zullen geen middelen worden gebruikt die accumuleren in de voedselketen. In parkontwerpen spelen exoten juist een belangrijke rol. Rode beuken bij buitenplaatsen, levensbomen in het parkbos van Sandwijck, het arboretum van Birkhoven: in deze situaties wordt juist gestuurd op behoud van de exotische boomsoorten. Het cultuurhistorische argument dat we de tijdlaag van het parkontwerp zichtbaar willen maken is hier dominant, bijzondere boomsoorten zijn daar een onmisbaar onderdeel van. Ook als daar inheemse bomen voor moeten plaatsmaken kiezen we in deze gevallen voor behoud en zo nodig aanplant van exotische boomsoorten.

Successie

Het ouder worden van de bossen van de Utrechtse Heuvelrug is in hoofdzaak positief voor de biodiversiteit. Oudere bomen bevatten vaker en grotere holtes dan jonge bomen. Oudere bosbodems bevatten daarnaast een grotere diversiteit aan paddenstoelen, terwijl een groep typische bosplanten met name op oude bosgroeiplaatsen is te vinden. Tegelijk met het ouder worden van het bos verdwijnen echter de soorten van heide en stuifzand en de soorten van pioniersbossen, zoals het korstmossengrovedennentype. In de loop van de 20ste eeuw is de oppervlakte heide en stuifzand zo klein geworden, dat het laten dichtgroeien van nog meer heide en stuifzand vanuit het oogpunt van biodiversiteit ongewenst is. Dit is een moeilijk te keren ontwikkeling omdat een proces dat van oudsher de bosontwikkeling terugzet, vuur, geen rol meer speelt in Nederland. De Boswet staat daarnaast het grootschalig terugzetten van het bos niet toe. De Notitie heideherstel van de Provincie Utrecht maakt het echter mogelijk om lokaal bos om te vormen in heide en stuifzand. Daarvoor kiezen we bij voorkeur opstanden uit van uitheemse boomsoorten met een lage biodiversiteit en een

Van nature ontwikkelde delen van de Utrechtse Heuvelrug in de richting van een door beuk gedomineerd bos Renk Rüter

Sneeuwklokje Oostbroek Markus Feijen

kansrijke bodem voor heideherstel. Wanneer een perceel door dunningen niet is om te vormen in een rijk bos, kan soms ook een perceel geheel worden gekapt, om een geheel nieuw, diverser bos te laten ontstaan. Lokaal zal ruimte worden gegeven aan de regeneratie van bos vanuit een situatie gedomineerd door open zand of heide, om ook het habitat van jong, spontaan bos te behouden op de Utrechtse Heuvelrug, zoals het korstmossen-grovedennenbos.

Schaalniveau

Bij het bosbeheer kan de maatvoering verschil maken in de keuzes die worden gemaakt. In kleine, geïsoleerde bosjes wordt eerder actief ingegrepen om een hoge diversiteit van boomsoorten te handhaven dan in een groot aaneengesloten bos. In grote aaneengesloten bossen is het bijvoorbeeld geen probleem als een flink deel van het bos doorgroeit naar een fase waarin beuk domineert, zolang op het niveau van het gehele bos de diversiteit maar aanwezig blijft. Het is dan ook niet ons doel om in ieder afzonderlijk bosperceel een maximale menging van boomsoorten te handhaven. Toch zal in het overgrote deel van de bossen bij Het Utrechts Landschap de komende jaren nog worden bijgestuurd, hetzij om de samenstelling van de boomsoorten te beïnvloeden ten gunste van inheemse soorten, hetzij om bijzondere elementen zoals hakhout te behouden, hetzij om open ruimtes en bosrandmilieus te behouden.

Bosbegrazing

Van nature komen talrijke herbivoren in het bos voor, van vele soorten insecten via muizen tot het niveau van edelherten en van oudsher wilde runderen en paarden. Hun aanwezigheid heeft invloed op het ontstaan en aanwezig blijven van open plekken in het bos, samenstelling van de boomsoorten en ondergroei en

verspreiding van zaden. Het Utrechts Landschap ziet hun aanwezigheid als vanzelfsprekend onderdeel van het bossysteem. De door ons, soms in halfwilde kuddes, gehouden paarden en runderen dragen in sommige situaties bij aan het ontstaan van een rijk landschap met hoge biodiversiteit, bijvoorbeeld op de rijke gronden in uiterwaarden van de Blauwe Kamer, waar daadwerkelijk een mozaïek van grazige vegetaties, struweel en opgaand bos ontstaat. In andere gevallen staat begrazing door juist deze halfwilde dieren haaks op het behoud van biodiversiteit. Het gaat bijvoorbeeld om dreigende teloorgang van de ondergroei in fragmenten hardhoutoobos op de overgang van de Amerongse Bovenpolder naar het Amerongse bos. Een ander voorbeeld is selectieve begrazing van jonge loofboompjes in gemengd bos op arme zandgronden, waardoor een verschuiving naar naalddhout met veel uitheemse boomsoorten dreigt te ontstaan. In deze gevallen waren we de runderen en paarden uit het bos en laten we het grazen in het bos over aan de reeds aanwezige grazers.

Cultuurhistorie in het bos

Veel van de oudste bossen van Utrecht maakten bij hun aanleg deel uit van een parkaanleg. Vanzelfsprekend speelt deze geschiedenis nog altijd een belangrijke rol in de keuze voor het behoud van bijvoorbeeld lanen. Van een aantal lanen is de aanwezigheid als strak element met bomen van dezelfde leeftijd zo tekenend voor de historie van het Utrechtse landschap, dat we het als onze taak zien om de laan te verjongen als het beeld verloren dreigt te gaan door uitvallende bomen. In andere lanen, die minder als dragende structuur van het landschap functioneren, is uitval van bomen en het ontstaan van staand dood hout nauwelijks een probleem en zien we vooral een kans voor holenbroeders, vlermuizen en andere diersoorten die daarvan profiteren.

Ree Renk Ruiters

Essenhakhout hakken

Dave Hamsworth woodcarving. picture productions

Bij een deel van de buitenplaatsen en landgoederen is een voorjaarsaspect toegevoegd in het bos, zoals de tapijten van sneeuwklonkje op Oostbroek en de rijke stinsenflora op Sandwijck. We hebben als doel om deze stinsenflora te behouden en zo nodig aan te vullen, met materiaal uit lokale bronnen.

Nog verder terug dan de parkontwerpen gaat het hakhoutbeheer. Het meeste hakhout is doorgegroeid en nu als spaartelgenbos aanwezig; op een aantal percelen zetten we het hakhoutbeheer nog altijd voort. Op de droge gronden gaat het bijna altijd om eikenhakhout al dan niet met berk. Op de rijkere, nattere gronden om essen-, elzen- en wilgengrienden. Alleen al als eeuwenoud bosgebruik is dit beheer interessant. De periodiek hoge lichtinval leidt tot een interessante ondergroei, struweelvogels profiteren en in vermolmde hakhoutstoven zal zich naar we hopen het vliegend hert weer gaan voortplanten in Utrecht. Waar het hakhoutbeheer relatief recent in verval is geraakt proberen we dit beheer lokaal te hernemen.

Naast deze historische aspecten die met het beheer zelf samenhangen, is de aanwezigheid van een groot aantal sporen van menselijke bewoning van belang. We koesteren onze grafheuvels, en zetten ze zo veel mogelijk vrij, zoals ze naar alle waarschijnlijkheid in hun oorspronkelijke context stonden.

Beleving

Veel van de maatregelen die worden genomen om natuur en cultuurhistorie te beschermen zijn ook gunstig voor de beleving van het bos. Een bos dat rijk is aan planten en dieren, met een gevarieerde leeftijdsopbouw en waarin belangrijke cultuurhistorische elementen in het oog springen, wordt door veel mensen ook als een mooi bos ervaren. Aanvullend aan bovenstaande argumenten om te sturen kan een bos ook zo worden beheerd dat het

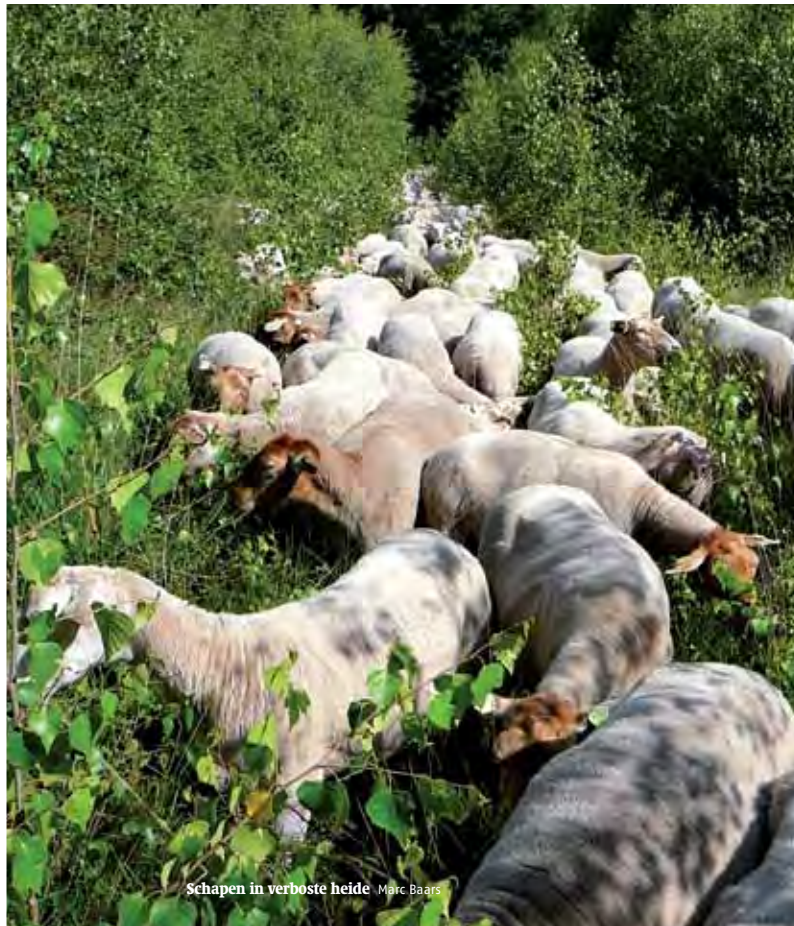
zaken aan het oog onttrekt, zoals een lelijke schuur, een weg of een nabijgelegen woonwijk. Zolang dat de andere doelstellingen niet stoort, houden we daarmee rekening in het beheer – veel lichtinval door de kroonlaag leidt tot een rijke struik- en kruidlaag, waarvoorheen maar enkele tientallen meters kan worden gekeken. De boomsoorten die we als uitheems classificeren zijn soms al zo lang in het Nederlandse bos aanwezig dat zij op waardering van bezoekers kunnen rekenen. Amerikaanse eiken die in de herfst mooi rood kleuren, of een bos douglassparren waar het aardedonker is – het zijn soorten die we in ons beheer proberen te beteugelen. Dat doen we echter niet totdat er geen uitheemse boom meer over is: juist in parkontwerpen behouden we een deel van de uitheemse boomsoorten, zoals douglasspar. De Amerikaanse eik verwijderen we weliswaar uit bospercelen, maar niet uit beeldbepalende lanen. De keuze voor biodiversiteit leidt echter wel tot een overtuigende keuze voor afname van het areaal van beide soorten.

Houtoogst

Houtoogst is bij Het Utrechts Landschap ondergeschikt aan de doelen natuurbescherming, cultuurhistorie en beleving. Binnen dat kader is houtoogst dienend aan deze doelen. In bossen met een op natuur gericht beheer vindt bijgroei van hout plaats. Bijsturen in het bos gebeurt meestal door dunningen, zodat er hout uit onze bossen vrijkomt. Ook bij uitbreiding van heidevelden wordt bos gekapt. Hout dat uit onze bossen komt gebruiken we voor restauraties van gebouwen en molens en is verder bestemd voor de Nederlandse markt, die anders hout uit bossen elders zou moeten halen. Houtoogst blijft echter een bijzaak, er zijn ook flinke stukken bos van Het Utrechts Landschap waar helemaal geen oogst meer plaatsvindt en al het hout ooit als dood hout weer de cyclus van vertering, afbraak en nieuwe groei ingaat.

Korstmosse rode heidelucifer FN Bart van Dinten

Schape in verboste heide Marc Baars

Heideblauwtje Harry de Gijjs

3.2 Heidebeheer

Bedreigingen van onze heidevelden

Tot 1850 bestond meer dan de helft van de Utrechtse Heuvelrug uit heide. Nu is dat nog ongeveer 4 procent. De heideterreinen bieden voor veel planten en dieren ruimte op de grotendeels beboste Utrechtse Heuvelrug. Het zijn ware hotspots van biodiversiteit en een aanzienlijk aantal soorten, zoals de zandhagedis en het heideblauwtje, is vrijwel volledig afhankelijk van heideterreinen. Als we niets doen aan de heideterreinen zullen deze binnen afzienbare tijd begroeid raken met grassen en uiteindelijk dichtgroeien met bomen. De vergrassing wordt nog eens extra versterkt door een te hoge stikstofdepositie. Om dit tegen te gaan worden diverse beheermaatregelen uitgevoerd op de terreinen van Het Utrechts Landschap.

Openhouden van de heide

Een aantal terreinen wordt begraasd met runderen en paarden om de opslag van grassen en bomen tegen te gaan. Ook wordt dit werk verricht door Drentse heideschappen. Daarnaast blijft kleinschalig plaggen als maatregel geschikt om pionierssituaties te creëren. In enkele gevallen wordt kleinschalig door chopperen de oude vegetatie verwijderd om lokaal verjonging van de heide te bewerkstelligen. De snelheid waarmee heideterreinen en stuifzanden dichtgroeien, wordt plaatselijk vertraagd door handmatig opslag van grove den en berk te verwijderen.

Structuurrijke heide

Het Utrechts Landschap streeft naar een structuurrijke heide; naast heide gaat het om buntgrasvegetaties, korstmosvegetaties met vooral rendiermossen en open zand. Ook de overgangen van structuurrijke heide en stuifzand naar natuurlijke bosranden zijn potentieel soortenrijk. Zandhagedissen hebben bijvoorbeeld zowel open zand nodig om hun eieren in te leggen, als oudere heidestruiken om in te schuilen voor predatoren. Nachtzwaluwen broeden bij uitstek langs bosranden van grote heidevelden en een groep zeer zeldzame paddenstoelen is gebonden aan de humusarme overgangen van stuifzand naar bos.

Verstoring op heidevelden

Op heidevelden en stuifzanden speelt een precieze balans tussen de bescherming van biodiversiteit en recreatief gebruik. Een aantal van onze heidevelden (Heidestein) en stuifzanden (de Grote Sahara in het Panbos) zijn ware publiekstrekkers. Tegelijkertijd broeden hier juist vogels op of laag bij de grond (boompiepers, roodborsttapuiten). Grondbroeders zijn veel gevoeliger voor recreanten en met name hun honden dan andere vogels. Recreanten zijn in open terreinen van verre zichtbaar, zodat vogels vaak worden opgeschrikt. Het Utrechts Landschap kiest ervoor om naast enkele goed toegankelijke heidevelden het padennetwerk bij sommige heidevelden te extensiveren. De komende jaren wordt extra aandacht besteed aan openstelling van terreinen in het broedseizoen in verband met grondbroeders.

Gescheperde kudde

Begrazing met schapen, in het bijzonder een gescheperde kudde, is een goed middel om een afwisseling van heide, stuifzand en korstmosvegetaties te herstellen. Samen met de Provincie Utrecht, Staatsbosbeheer, Goois Natuur Reservaat, particulieren en het Ministerie van Defensie is Het Utrechts Landschap begonnen met de inzet van een gescheperde kudde op de Utrechtse Heuvelrug. De herder met zijn kudde schapen trekt over de terreinen van verschillende eigenaren aan de hand van een begrazingsplan. In dit begrazingsplan zijn de doelen per terrein vastgesteld. Het voordeel van de inzet van een gescheperde kudde is dat er per terrein maatwerk kan worden geleverd; dat komt de biodiversiteit ten goede. Tijdens het grazen verspreiden de schapen – in hun vacht, hoeven en mest – zaden van het ene naar het andere terrein. Er zijn zo geen permanente hekken nodig om grazers in te rasteren. Daarnaast is een gescheperde kudde aantrekkelijk voor bezoekers van de Heuvelrug. Schaapskuddes kunnen naast regulier heidebeheer ook een rol spelen bij het tegengaan van vergrassing en bosopslag. Door middel van intensieve begrazing (drukbegrazing) kan de vergrassing worden teruggedrongen en is het mogelijk vergraste heide te herstellen in een structuurrijke vegetatie waarin heide een belangrijk aandeel heeft.

Uitbreiding van de heide

In 2007 is het aandeel open terreinen bij Het Utrechts Landschap met ruim 26 hectare vergroot in het kader van de *Notitie heideherstel* van de Provincie Utrecht. Het Utrechts Landschap beheert daarmee bijna 130 hectare van de in totaal 1350 hectare heide op de Utrechtse Heuvelrug. Naast het verbeteren van de kwaliteit en vergroten van deze leefgebieden wordt tevens aandacht besteed aan het verbinden van de verschillende open terreinen en het opheffen van barrières. Hierdoor kunnen soorten uitwisselen en wordt voorkomen dat populaties geïsoleerd raken. Daarvoor dienen niet alleen de heidevelden zelf, maar ook de brede bospaden op de Heuvelrug. Deze dienen als een langgerekt heidebiotoop waarlangs dieren van open terreinen hun weg door het bos kunnen vinden.

3.3 Graslandbeheer

Goede kansen voor rijke graslanden

Soortenrijke graslanden zijn een belangrijk en aantrekkelijk onderdeel van de Utrechtse natuur. Het gaat om een palet van blauwgraslanden, bloemdijken en andere riviergraslanden, bloemrijke hooilanden en droge heischrale graslanden. De geomorfologie van Utrecht is bijna ideaal voor de bescherming van graslanden. De hoger gelegen Utrechtse Heuvelrug en de dekzandruggen in de Gelderse Vallei zorgen voor aanvoer van grondwater naar laaggelegen graslanden. Erosie, sedimentatie en overstroming rond de Nederrijn en Lek zijn de processen die van nature tot de aanwezigheid van soortenrijke graslanden leiden. De zuidelijke expositie van delen van de Heuvelrug is gunstig voor warmteminnende planten en dieren van droge graslanden.

Teloorgang van restpopulaties

Door grootschalige vermessing en vergaande verdroging zijn de locaties voor blauwgraslanden in de provincie Utrecht ernstig verarmd, op enkele soortenrijke locaties na. Die vormen de bronpopulaties voor mogelijk herstel. De rivieren en beken zijn zo zeer met meststoffen belast, dat inundatie, vroeger een bron van buffering tegen verzuring, nu vaak tot eutrofiering leidt. Open ruimtes op de Utrechtse Heuvelrug zijn schaars geworden. De twee terreinen met grote droge schraalgraslanden, Plantage Willem III en vliegbasis Soesterberg, zijn tegenwoordig hoogtepunten van soortenrijkdom voor planten en insecten.

Kansen voor herstel grijpen

De kansen voor herstel van graslanden hangen sterk af van de ligging in het landschap. Waar de potenties goed zijn voor soortenrijke graslanden moet deze kans dan ook worden gegrepen. Dat betekent bijvoorbeeld goed kijken waar kwelwater aan de oppervlakte komt, waar droge soortenrijke graslanden tot ontwikkeling kunnen komen. Op deze kansrijke plekken zijn hoge ambities op het gebied van plantensoorten gerechtvaardigd. Vervolgens moet worden geprobeerd de omgeving te verbeteren voor deze soorten, dus herstel van grondwaterstromen met kalk- en ijzerrijke kwel, verbetering van de kwaliteit van beek- en oppervlaktewater en meer open ruimte op droge gronden. In veel gevallen moeten de ambities noodgedwongen naar beneden worden bijgesteld en beperkt de grootste soortenrijkdom zich tot randen (zoals tot slootkanten), locaties waar sporadisch overstroming plaatsvindt en bosranden. Dit soort overgangen verdient dan ook veel aandacht in het beheer.

Fauna

Veel diersoorten van grasland zijn iets minder veeleisend voor de abiotische omstandigheden, maar juist gevoelig voor de structuur van de vegetatie, het ruimtelijke patroon en de timing van beheermaatregelen. De meeste weidevogels zitten bijvoorbeeld in graslandcomplexen, waar veel insecten voorkomen, als voer voor de jongen,

waar polletjes zijn om in te schuilen, maar waar ook veel regenwormen voor de ouders zijn te vinden. Dat het liefst in een zeer open landschap, waar laat in het jaar wordt gemaaid. Veel moderne landbouwgrond vormt het tegendeel van dit eisenpakket, het gaat dan ook zeer slecht met de weidevogels in Nederland. Grote graslandcomplexen die aan deze eisen voldoen zijn echter kansrijk. Waar onze terreinen deel kunnen uitmaken van zo'n complex heeft bescherming van weidevogels voor ons een hoge prioriteit. Ook voor zoogdieren is de structuur van het grasland belangrijk. Perceelranden en overhoekjes die een jaar niet worden meegemaaid, bieden 's winters voedsel en dekking. Voor zoogdieren die de regenworm op het menu hebben is het prettig als een deel van onze graslanden niet voedselarmer wordt dan matig voedselrijk, kruidenrijk grasland. Voor de bescherming van diverse groepen insecten streven we eveneens naar structuurrijke vegetatie met een grote diversiteit aan waardplanten, waar lokaal warmte op de bodem komt, maar elders ook een vochtig micromilieu in stand blijft. Voor vlinders, zweefvliegen en sprinkhanen worden overhoekjes en perceelranden een jaar overgeslagen bij het maaien, zodat niet de hele habitat ineens is weggemaaid.

Maaïen en grazen

Hooien gebeurt op de meest kansrijke plekken voor voedselarme, soortenrijke vegetaties. Bij twijfel over wat haalbaar is zetten we een periode enkele jaren verschalingsbeheer in om erachter te komen of de vegetatie zich goed ontwikkelt in de richting van een soortenrijk type. Begrazen is het beste middel om structuurrijke kruidenvegetaties te beschermen of een afwisseling van grasland met struweel te laten ontwikkelen op voedselrijke gronden. In grote natuurgebieden waar we natuurlijke processen het landschap tot in hoge mate laten vormgeven is integrale jaarrondbegrazing een goed middel om ook grazige vegetaties in stand te houden. In veel kleinere graslanden zal een systeem met voor- of nabeweidning, zomerbeweidning of standweides worden benut om tot een hogere soortenrijkdom te komen. In verband met de weidevogels, maar ook kwartelkoningen en reeën met jongen, stemmen we de maaidatum nauw af op de doelstellingen per perceel. Daarbij wordt ook de zaadsetting van doelsoorten in het grasland betrokken. Perceelranden en overhoekjes die een jaar ongemaaid blijven, beslaan ongeveer 5 procent van het oppervlak. Naast een keuze voor de optimale diversiteit van planten en dieren speelt een afweging van de kosten soms een rol in de keuze voor grazen of maaien. Dat gebeurt bij graslanden waar die keuzevrijheid bestaat, omdat het grasland niet van doorslaggevend belang is voor het behoud van specifieke bedreigde graslandsoorten.

Het porcelijnhoen is een Europees beschermde soort die in de graslanden van den uiterwaarden voor kan komen Harry van Emden

Konik met klitten Tjitske Lubach

Boterbloemen Chris Bakker

Kruisdistel Renk Ruiter

Noordhout Renk Rüter

Hans Schouten

3.4 Akkerbeheer

Het belang van onze natuurakkers voor het behoud van akkerflora en -fauna is de afgelopen decennia snel toegenomen. De voornaamste oorzaak is de razendsnelle achteruitgang van biodiversiteit in en rond akkers met gangbaar agrarisch beheer. Met name voor akkerfauna (vlinders en vogels) is deze achteruitgang nog niet gestuit. In onze eigen akkers gaat het met name met de akkerflora goed: op een relatief beperkt oppervlak van 80 hectare bevinden zich veel van de belangrijkste refugia van akkerflora in Utrecht.

Zand- en kleiakkers

Van oudsher zijn de meeste akkers op zand roggeakkers met winterrogge. Veel akkeronkruiden zijn winterannuellen: zij kiemen jaarlijks in de herfst, bloeien in het voorjaar en zetten in de zomer zaad. Deze cyclus loopt gelijk op met de teelt van winterrogge, terwijl bij zomergranen in het vroege voorjaar wordt geploegd, waardoor de meeste akkeronkruiden worden doodgeploegd. Korensla, slofhak, rood guichelheil en korenbloem komen massaal voor in onze akkers met winterrogge. In samenwerking met de Provincie Utrecht zijn we recent met akkers op klei begonnen. Het succes wisselt vooralsnog per akker, maar op succesvolle kleiakkers is een heel eigen flora tot ontwikkeling aan het komen met eironde en spiesleeuwenbek als smaakmakers.

Werkwijze

Op de akkers worden geen bestrijdingsmiddelen gebruikt. We gebruiken geen kunstmest, wel organische (biologische) ruige mest. Bij akker gericht op bijzondere akkeronkruiden wordt een zeer voedselarme bodem nagestreefd en is bemesting in principe niet nodig. In op landschappelijke waarde of op fauna gerichte akkers kan wel een beperkte mestgift van ruige stalmest gegeven worden. Er wordt

dun gezaaid, zodat er veel licht op de bodem komt. Ook in een natuurakker kunnen bepaalde soorten ongewenst zijn. De timing van ploegen en eventuele extra ploegbeurten worden afgestemd op het mechanisch onderdrukken van onder andere zachte witbol en windhalm. Dit zijn zeer algemene soorten die de oogst en het voorkomen van zeldzamere akkeronkruiden verminderen. Soms is de teelt van een gewas als bladramenas een jaar nodig om van ongewenste soorten af te komen. Ten slotte is de keuze en selectie van het zaad zeer belangrijk. In principe gebruiken we ongeschoond graan van eigen akker, maar met weinig windhalm en witbol. De rest van de oogst wordt zo veel mogelijk als meel met EKO-keurmerk verkocht, of gemalen in de molens van Het Utrechts Landschap en lokaal afgezet.

Oog voor bronpopulaties

Als een natuurakker nog in ontwikkeling is, wordt er gezaaid met zaad uit een rijke bronakker waar veel karakteristieke akkeronkruiden in voorkomen. Wanneer de akkerflora zich eenmaal goed heeft ontwikkeld willen we in toenemende mate de akker weer met zijn eigen zaad inzaaien om te zorgen dat elk akkercomplex zich in een eigen richting kan ontwikkelen. Door deze werkwijze worden bijzonderheden van een specifieke akker niet 'weggedrukt' doordat elk jaar met zaad uit andere akkers wordt gezaaid. Voor soorten die uit Utrecht verloren of bijna zijn verloren, overwegen we actieve herintroductie in enkele akkers, bijvoorbeeld voor dreps en wilde weit.

Oog voor akkerfauna

Naast de akkerflora is het beheer ook afgestemd op fauna: als 's winters wat graan blijft overstaan is dat zeer aantrekkelijk voor muizen, dassen en allerlei soorten vogels. In sommige gevallen zullen we daarom toch voor

Eironde Leeuwebek Herman van den Bijtel

zomergranen kiezen of 's winters een stoppelveld met resten van de oogst laten staan. We willen onderzoeken hoe ons beheer nog beter kan worden afgestemd op vlinders en broedende akkervogels. Vanwege het kleine oppervlak van de afzonderlijke akkers zal daarvoor de landschappelijk context ook van belang zijn, in de vorm van alternatieve nectarplanten (vlinders) en rustgebieden en andere voedselbronnen (vogels).

Landschappelijk belang van akkers

Veel van onze akkers nemen een prominente plaats in bij het behoud van oude cultuurlandschappen. De dorpen langs de Utrechtse Heuvelrug zijn ontstaan als esdorpen, met rogge en andere gewassen op de engen nabij het dorp.

De meeste engen zijn inmiddels bebouwd. Onze akkers in Amerongen behoren tot de laatste voorbeelden waar de openheid en de functie dezelfde zijn gebleven. Op de Laarsenberg maken onze akkers deel uit van een eeuwenoud graftencomplex. Op landgoed Noordhout zijn de akkers al meer dan honderd jaar onderdeel van het landgoed, waarin de akkers zowel in de afwisseling van open en gesloten ruimtes als in hun functie een essentieel onderdeel zijn van het landgoed. Hetzelfde geldt voor de akker op Blikkenburg. Gezien het belang voor het behoud van akkerflora en -fauna en het landschappelijke belang overwegen we om het areaal aan akkers nog wat uit te breiden, bij voorkeur op historische akkerplaatsen die verloren zijn gegaan.

Noordhout korensla Emma van den Dool

Geelgors mannetje FN Gisca Castelljns

3.5 Soortenbeheer en herintroductie

Het Utrechts Landschap kiest waar nodig voor gerichte beheermaatregelen voor specifieke soorten of soortgroepen. Terwijl het beheer hoofdzakelijk is toegesneden op bescherming van habitats, zien we specifiek soortenbeheer als een belangrijke aanvulling om de biodiversiteit in de provincie Utrecht te beschermen. Het gaat dan om soorten van de Rode en Oranje Lijst van de provincie Utrecht en om sleutelsoorten, die door hun activiteiten een gebied geschikt maken voor een grotere groep soorten. Hierbij worden twee principes gehanteerd:

- Regulier beheer verdient de voorkeur boven kunstgrepen.
- In principe wordt gebruikgemaakt van natuurlijke elementen in het landschap.

Specifieke soortgroepen

Natuurbeheer is van oudsher sterk gericht op hogere planten, vogels en zoogdieren. De afgelopen tien jaar is veel bekend geworden van de specifieke eisen van andere soortgroepen. Bij de beheerplannen wordt daarom bijzondere aandacht besteed aan mogelijkheden om in het reguliere beheer rekening te houden met groepen als paddenstoelen, insecten, reptielen, amfibieën en vleermuizen. In de beheerplannen wordt een plaats gegeven aan soortenbeheer door aandacht te besteden aan deze specifieke soortgroepen. In de monitoring wordt gevolgd of daadwerkelijk aantalstoename van deze soortgroepen plaatsvindt.

Herintroductie

Het Utrechts Landschap huldigt een 'nee, tenzij ...' -benadering bij herintroducties. In eerste instantie kiezen we voor ecologisch geduld. Kolonisatie van nieuwe leefgebieden is een proces dat van nature tijd nodig heeft. Spontane vestiging van soorten leidt

samen met de ondergrond en het beheer tot variatie in soortensamenstelling. Daarnaast laten we ons graag verrassen door de natuur; het ongeplande is een essentiële eigenschap van natuur en een natuurlijk landschap. Aan de andere kant is het landschap zeer gefragmenteerd geraakt en processen die vroeger voor dispersie zorgden, werken nu in beperktere mate (overstroming, trekbewegingen van grote dieren), of niet (bronpopulaties zijn inmiddels te ver weg). Wanneer spontane vestiging als mogelijkheid is weggefallen, maar inrichting en beheer wel worden afgestemd op optimale omstandigheden voor een bepaalde soortgroep, is herintroductie wel een serieuze optie. Een voorbeeld hiervan is het herstel van blauwgraslanden langs de Barneveldse beek, waar van verschillende plantensoorten geen bronpopulaties meer aanwezig zijn bovenstrooms.

In bijzondere gevallen fungeren we zelf bewust als dispersiemechanisme. Bij het inzaaien van de natuurakkers wordt bewust ongeschoond zaad gebruikt. Op een enkele buitenplaats of landgoed speelt de stinzenflora van oudsher een rol in het aangelegde park. We kiezen er soms voor om die stinzenflora actief aan te vullen.

Bij herintroducties worden de richtlijnen van de International Union for Conservation of Nature (IUCN) gevolgd, wat onder andere inhoudt dat indien mogelijk bronpopulaties uit de buurt worden benut en dat herintroductie niet ten koste gaat van de bronpopulatie zelf. Vooralsnog heeft Het Utrechts Landschap geen plannen om dieren te herintroduceren in haar terreinen.

Regulier beheer versus kunstgrepen

Regulier beheer

- Bij het oogsten van hout of gras broeihopen maken voor onder andere ringslangen.
- Bij hooibeheer structureel een deel van het grasland laten staan ten behoeve van insecten.
- Beheer van een deel van de hooilanden rond Vianen volledig toesnijden op weidevogels.

Voorbeelden van kunstgrepen

- Liever dan oeverwaluizenwanden aan te leggen, helpen we oeverwaluizen en ijsvogels door een steile wand langs beek- of rivieroever te handhaven. Pas als dat niet kan en er wel sprake is van een geschikte biotoop overwegen we een oeverwaluizenwand.
- Liever dan een vleermuisbunker aan te leggen, houden we in bestaande gebouwen rekening met vleermuizen.
- Liever geleiding door inrichting van het landschap dan door rasters.

Knikkende vogelmelk Renk Ruiter

Oeverwaluwen plantage willem III Renk Ruiter

3.6 Faunabeheer

Flora- en faunawet

Bepalend voor onze omgang met faunabeheer is de Flora- en faunawet, die dieren indeelt als vrij bejaagbaar, dan wel dieren waarop beheer of schadebestrijding van toepassing kan zijn. De wet geeft natuurorganisaties daarnaast een rol in faunabeheereenheden. Bij Het Utrechts Landschap vindt in principe geen jacht, faunabeheer of schadebestrijding plaats, tenzij er sprake is van een specifieke reden die aansluit bij onze doelstellingen of onze plaats in de maatschappij.

Wat kunnen redenen zijn om te jagen of beheren?

We streven ernaar om de natuur in hoge mate zelf te laten bepalen welke aantallen dieren in en gebied kunnen voorkomen. Het voordeel daarvan is dat processen als onderlinge concurrentie, predatie en dichtheidsafhankelijke ziekten er zonder onze inmenging voor zorgen dat er een (tijdelijk) evenwicht ontstaat tussen de aanwezige dieren en planten in een gebied. In de volgende situaties kan jacht of beheer desondanks een geschikt middel zijn:

- Bescherming van andere soorten: als een belangrijk biodiversiteitsdoel onbereikbaar wordt door de talrijke aanwezigheid van een andere soort, is plaatselijk populatiebeheer een optie (bijvoorbeeld lokale bestrijding van predatoren in geschikte weidevogelgebieden).
- Veiligheid/gezondheid van mensen: wanneer dieren de volksgezondheid of veiligheid bedreigen kan dat een reden zijn om de populatie te beperken. Muskusratten die in dijken hun hol graven zijn een voorbeeld.
- Landbouwschade: in bepaalde omstandigheden kunnen we meewerken aan het bestrijden van een

soort die de landbouw grote schade toebrengt.

- Bestrijden van uitheemse diersoorten: slecht beheerde collecties watervogels zijn de afgelopen jaren de bron geweest van een explosieve toename van broedende uitheemse ganzen. De boerengans, Indische gans en vele andere komen hier van nature niet voor, maar verwilderen wel, veroorzaken landbouwschade en overlast en kruisen met inheemse soorten. Ze zijn daarbij wettelijk eigendom van degene bij wie ze broeden, zo zijn wij onbedoeld eigenaar geworden van allerlei uitheemse ganzen. Beheer kan erop gericht zijn om deze soorten te bestrijden.

Criteria om ingreep te beoordelen

Voordat op grond van een van deze redenen kan worden besloten of het doden van dieren in onze terreinen wel of niet acceptabel is, moet eerst nog worden beoordeeld of de ingreep daadwerkelijk zinvol zal zijn. Dat gebeurt aan de hand van de volgende criteria:

- Er moet precies zijn aangegeven wat het probleem is en deze reden moet één van de vier hiervoor genoemde redenen zijn. Een plotseling grote toename van een soort is niet voldoende.
- Andere oplossingen voor het probleem moeten eerst worden benut. Het maken van afscheidingen tegen predatoren op landbouwhuisdieren, het verjagen van grazende ganzen op productiegraslanden en het ongeschikt maken van habitat, bijvoorbeeld door ruigere graslanden te laten ontstaan, verdient bijvoorbeeld de voorkeur.
- Compensatie van de schade verdient de voorkeur. Ons standpunt is dat in een land met een rijke natuur een zeker niveau van schade door de natuur moet worden geaccepteerd. Die schade moet niet bij individuele mensen of ondernemers worden gelegd, maar door de maatschappij worden gedragen. Een ruimhartige

Soepgans May Basten

Ecoduct Elst Renk Ruiter

compensatieregeling kan gepaard gaan met de acceptatie van de schade. Pas als dat wordt overschreden is beheer/schadebestrijding door het doden van dieren wat ons betreft aan de orde. Vooralsnog regelen de faunabeheerplannen dat echter andersom: eerst schade bestrijden door aantalsreductie, dan pas financieel compenseren. Dit plaatst ons in een voortdurende discussie met (agrarische) burens over aantalsreductie, of stelt ons voor het feit dat dieren die bij ons opgroeien worden geschoten zodra ze ons terrein verlaten.

- Faunabeheer moet deel uitmaken van een samenhangend pakket van maatregelen waarmee het probleem daadwerkelijk wordt opgelost. Bijvoorbeeld bij de weidevogels geldt dat een beschermingsplan bejaging van predatoren kan omvatten, maar afschot is voor ons geen optie als vervolgens de weidevogelnesten of -kuikens worden uitgemaaid.
- De ingreep moet zo worden georganiseerd dat verstoring en leed zo veel mogelijk worden beperkt.
- Valwild (slachtoffers van aanrijdingen) mag uit het lijden worden verlost.

Op grond van deze criteria speelt jacht, anders dan populatiebeheer of schadebestrijding in onze doelstellingen geen rol. Wel is op een beperkt aantal terreinen een jachtakte afgesloten, die het mensen mogelijk maakt om een vergunning als jachthouder te behouden.

Rol in faunabeheereenheid

De Flora- en faunawet heeft veel bevoegdheden aan faunabeheereenheden gedelegeerd, waarin ook natuurorganisaties zijn vertegenwoordigd. Onze rol daar is om kritisch te toetsen of de gevallen waarin faunabeheer als middel wordt toegestaan zinvol zijn. Met andere woorden: we proberen de hier beschreven gedachtegang in faunabeheerplannen ingang te laten krijgen. Daarnaast zijn de faunabeheereenheden van belang vanwege het schaalniveau. Omdat de meeste dieren grenzen van terreineigenaren doorlopend oversteken, moeten we tot goede en praktische afspraken met onze burens kunnen komen. De faunabeheerplannen moeten dat mogelijk maken. Daarnaast geldt dat coördinatie in de provincie en zelfs binnen Nederland en over de landsgrenzen heen nodig is om sommige problemen succesvol aan te pakken. Het probleem van de verwilderende watervogelcollecties speelt bijvoorbeeld in heel West-Europa. Coördinatie van onze eigen keuzes met die van andere terreineigenaren en overheden is dan ook onmisbaar. Tegelijk beperkt dat de mogelijkheden om ons te onttrekken aan keuzes die op een hoger schaalniveau zijn gemaakt. Het is niet onze intentie om landelijke keuzes op het gebied van faunabeheer te frustreren door onze eigen lijn te trekken. Het bereiken van een ruimtelijk samenhangend beheer is daarmee een laatste argument die onze eigen keuzes op het gebied van faunabeheer en schadebestrijding kan beïnvloeden.

3.7 Beheer van buitenplaatsen

Bijzondere aandacht is nodig voor het beheer van historische buitenplaatsen. De meeste buitenplaatsen zijn aangelegd na 1800. Een aantal is voortgekomen uit een landgoed of kasteel. Zo heeft kasteel Moersbergen alle karakteristieken van een buitenplaats maar vindt het hoofdhuis zijn oorsprong in een ridderhofstad uit de 13de eeuw. Het gaat bij buitenplaatsen om de samenhang van gebouwen (zoals hoofdhuis, oranjerie, koetshuis, ijskelder en schuren), tuin- en parkaanleg, bos, moestuin met eventuele tuinmuur en eventuele andere elementen en structuren. Voor een goede bescherming en het behoud van de betekenis van buitenplaatsen is meer nodig dan de optelling van de doelstellingen op het gebied van biodiversiteit en landschap. Daarom wordt hier een aparte paragraaf aan buitenplaatsen gewijd.

Aangenaam vertoeven

Buitenplaatsen zijn aangelegd als plek om te ontspannen en de stad te ontvluchten. Het verblijf in het huis en het bijbehorende park waren voor rijke families niet alleen een gelegenheid om zelf te ontspannen (wandelen, tui- nieren, sporten), maar ook om elkaar te ontmoeten. Veel buitenplaatsen werden uiteindelijk permanent bewoond. In de loop van de 20ste eeuw werd het toelaten van publiek op buitenplaatsen steeds gebruikelijker, waarbij vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw een groot aantal buitenplaatsen definitief voor publiek toegankelijk werd. Dit laatste heeft voor een belangrijk deel te maken met veranderde eigendomsverhoudingen en fiscale maatregelen. Ten slotte zijn op veel landgoederen en buitenplaatsen experimenten gedaan met diverse soorten van bosbouw zowel vanwege de inkomsten als de interesse van veel eigenaren.

Kasteel moersbergen - Renk Ruiters

Aquarel noordzijde van Huize Oostbroek P.J. Lutgers 1842

Loenersloot park archief UL

Houdringe Renk Ruitter

Diversiteit aan stijlen

Het ontwerp van zowel de gebouwen als de parken was aan trends en mode onderhevig. De belangrijkste stijlen die zijn terug te vinden in de buitenplaatsen van Het Utrechts Landschap zijn het Franse classicisme (barok, veel rechte en hoekige lijnen, die ordening uitdrukken) en de Engelse landschapsstijl (romantisch, slingerende paden en vijverpartijen, die een geïdealiseerd natuurlijk landschap uitdrukken). Van elke stijl zijn ontwerpen van voornamelijk tuinarchitecten terug te vinden in onze buitenplaatsen. Meestal liggen zelfs meerdere stijlen over elkaar heen, omdat opeenvolgende eigenaren hun eigen stempel op het park wilden drukken, naar de opvattingen van hun tijd. Vaak ligt daarom over een Frans ontwerp een later Engels ontwerp heen, waarbij strakke watergangen zijn verlandschappelijkt tot slingerende serpentine vijvers. In sommige gevallen zijn meerdere stijlen naast elkaar te vinden, zodat een Frans sterrenbos en een Engelse vijverpartij vlak naast elkaar kunnen liggen. Behalve aan de ontwerpen zelf, ontleen veel van onze buitenplaatsen hun belang aan het grotere geheel waarvan ze deel uitmaken. De Stichtse Lustwarande, een snoer van buitenplaatsen langs de flank van de Heuvelrug van de stad Utrecht tot aan Rhenen, vormt een van de belangrijkste concentraties van buitenplaatsen, landgoederen en kastelen van Nederland. Het Utrechts Landschap heeft zich met succes sterk gemaakt voor een herwaardering van de Stichtse Lustwarande. Omdat veel van onze buitenplaatsen hiervan deel uitmaken, is de plaats in dit grotere geheel steeds een belangrijk uitgangspunt bij het maken van keuzes.

Natuur op buitenplaatsen

Op buitenplaatsen zijn een paar van de oudste bouselementen van Utrecht te vinden, waar verder relatief jong bos domineert. Door hun holtes zijn de oude bomen dan ook zeer in trek bij broedende vogels en vleermuizen. De lanen en bermen van buitenplaatsen zijn vaak weinig bemest en er wordt geen bagger uit de sloten op gegooid, zoals gebruikelijk is in de rest van de provincie Utrecht. Meerdere lanen van buitenplaatsen van Het Utrechts Landschap staan dan ook in de top tien van rijke vindplaatsen voor paddenstoelen in Utrecht (geen parasieten, maar mycorrhizapaddenstoelen, die juist samenwerken met oude bomen) en in de graslanden staan soms zeldzame planten. De grote variatie aan biotopen op een kleine oppervlakte en de ligging van de meeste buitenplaatsen op de overgang van droog naar nat dragen ook bij aan een hoge biodiversiteit. Een kleine hoogstamboomgaard, elders gekapt omdat hij niet meer rendabel is, kan een broedplaats voor een steenuiltje zijn. Door de aandacht, het extra intensieve onderhoud en het conservatieve beheer komen bepaalde typen natuur bij uitstek voor bij buitenplaatsen en deze natuur hoort ook bij de beleving van een buitenplaats. Op de meeste buitenplaatsen staan bijzondere boomsoorten, heesters en struiken. De keuze om bepaalde soorten aan te planten hing af van de mode van de tijd, de ontwerper van de

tuin en het park maar zeer zeker ook van de beheerder en niet in de laatste plaats de eigenaar. Exoten worden over het algemeen in onze bossen minder gewaardeerd. Bij buitenplaatsen echter is de aanwezigheid van exoten een van de kwaliteiten. In het voorjaar kleurt in veel parkbossen de grond geel, paars en wit van de stinzenflora. Deze bolgewassen zijn kenmerkend voor parkbossen.

Verzorgde aanblik

Tuinen en parken zijn aangelegd om een bepaalde sensatie, een bepaald effect te veroorzaken. De plaatsing van bomen, clumps, solitaires, heesters enzovoort en de aanleg van waterpartijen is dan ook meestal vanuit een bepaald idee ontstaan. Bij het beheer is het daarom noodzakelijk dit idee als uitgangspunt te nemen (tenzij er bewust voor wordt gekozen afscheid te nemen van een bepaalde historische aanleg). Het ontwerp mag niet lijden onder 'verwildering' door de natuur. Oppervlakkig gezien zou daarom kunnen worden gesproken van een tegenstelling tussen ontwerp en natuur. De ontwerpers hebben echter steeds iets met de natuur willen doen. We streven dan ook veel meer naar een samenspel tussen ontwerp en natuur. De balans bewaken we uitgaande van het effect dat met het ontwerp wordt beoogd. Met name de ontworpen elementen op onze buitenplaatsen moeten een verzorgde aanblik hebben. In de prominente onderdelen van het ontwerp, zoals een zichtas, de lanen, een vijverpartij en andere elementen in de omgeving van het huis, luistert dat nauw, elders is echter ook speelruimte. Enkele voorbeelden daarvan zijn:

- het gazon voor een huis moet kort zijn en strak overgaan in de vijverpartij. De open ruimte elders in de zichtas mag ook niet verruigen, maar kan wel een bloemrijke hooilandvegetatie zijn;
- er staat geen riet tussen een gazon en een vijverpartij, maar waar de vijver een bos in loopt kan wel een rietkraag staan;
- de lanen zijn goed onderhouden, er blijven bijvoorbeeld geen takken op het pad of in de berm liggen. De bosvakken die door de lanen worden omsloten mogen wél liggend dood hout bevatten;
- een laan die onderdeel is van een parkontwerp mag een enkele dode boom bevatten, maar wanneer gaten in een gezichtsbepalende laan ontstaan, vernieuwen we (delen van) de laan.

Bijzondere aandacht verdienen het padenstelsel en elementen als bruggetjes, (tuin)hekken, (tuin)muren, poorten en dergelijke. De padenstructuur moet helder aanwezig zijn waarbij het van groot belang is dat zichtlijnen vanaf paden aandacht krijgen. Vooral de wijdverspreide Engelse landschapsstijl maakt gebruik van onverwachte en spannende doorkijkjes en zichtlijnen. Bruggetjes en andere bouwkundige elementen zijn over het algemeen fraai gedetailleerd en vormen een belangrijk onderdeel van de schoonheid en kwaliteit van een park(bos). Bij het beheer besteden we daarom veel zorg aan deze elementen.

Boomgaard Oostbroek Renk Rüter

Leifruit Oostbroek Kim Slaats

Litho Lutgers 1869. Gezicht op de voorgevel van het huis Wulperhorst bij Zeist met in het weiland voor het huis een duiventil gebouwd op een schuur of stal

Behoud en eigen keuzes

Na de opeenvolging van de Franse en Engelse stijlen nam de vernieuwingsdrang bij tuin- en parkeigenaren af en kwam de nadruk op behoud van de bestaande ontwerpen te liggen waarbij soms toch nog een aantal nieuwe elementen werd aangelegd. De rozentuin met pergola van Sandwijck is daarvan een voorbeeld. Van een aantal tuinen en parken zijn tekeningen en kaarten bewaard gebleven. Hierbij moeten we ons overigens realiseren dat een ontwerp niet altijd is uitgevoerd zoals getekend. Ook latere wijzigingen zijn niet altijd even duidelijk gedocumenteerd. We hebben daardoor meestal een gefragmenteerd beeld van de bedoelingen van de ontwerpers. Als eigenaar van historische buitenplaatsen in de 21ste eeuw moeten we daarom zelf goed blijven nadenken over de betekenis en toekomst van het oorspronkelijke ontwerp. Bijvoorbeeld omdat de bomen zo groot worden dat het oorspronkelijke idee verloren gaat: waar bij aanplant van een groep coniferen in de 19de eeuw nog een groot deel van de zichttas van Sandwijck vrij bleef, blokkeren de ruim honderd jaar oude bomen nu de zichttas. We kiezen voor de zichttas en laten enkele coniferen sneuvelen. Of waar het ontwerp van Beerschoten was gemaakt voor de recreatie van enkele families, komen nu een miljoen mensen per jaar wandelen. We moeten het ontwerp op onderdelen opnieuw invullen – sluippaadjes tegengaan, aftrappen van heuvels voorkomen – om het park bestand te maken tegen zulke bezoekersaantallen, maar wel de essentie van het ontwerp laten zien. We kiezen er dan voor om grote bepalende structuren, zoals lanen, waterpartijen en de verdeling van open en gesloten ruimtes, te behouden en helder te laten zien, terwijl de samenstelling van een bossage of het type grasland veel vrijer kan worden ingevuld. Ten opzichte van onze voorgangers stellen we ons relatief bescheiden op – we leggen in principe geen nieuwe ontwerpen over bestaande ontwerpen heen. Die vrijheid permitteren we ons pas wanneer parkontwerpen grotendeels verloren zijn gegaan. Onze belangrijkste toevoegingen zitten meer in de functie dan in het ontwerp: binnen de opdracht om de samenhang tussen gebouwen en tuin- en parkaanleg te behouden, willen we grote aantallen bezoekers de buitenplaatsen laten beleven en een hoge biodiversiteit realiseren.

Bij de aanleg van paden en infocentra wordt rekening gehouden met minder validen. Renk Ruiter

Renk Ruiter

Anke van Meijel

Vanaf de Grebbeberg is de Blauwe Kamer goed overzien, ook de delen waar geen wandelpad doorheen loopt. Picture productions

De route heel de heuvelrug is met een groot aantal eigenaren op de Utrechtse Heuvelrug ontwikkeld. Renk Ruiter

3.8 Openstelling en toezicht

Het beleefbaar maken en houden van het landschap vraagt veel aandacht in het beheer. Hoofdzakelijk richten we ons daarmee op mensen die bewust een ervaring willen opdoen in de natuur. Daar vallen zeer uiteenlopende doelgroepen onder: wandelaars met of zonder hond, fietsers, ATB'ers, kinderen, ruiters, mensen met lichamelijke beperkingen enzovoort. Deze groepen kunnen elkaar ook storen in hun beleving. Naast een basisopenstelling van de gebieden wordt daarom voor deze doelgroepen op specifieke plaatsen ruimte geboden, bijvoorbeeld in de vorm van hondenlosloopgebieden, natuurspeelplaatsen of ruiterroutes.

Zonering

De terreinen van Het Utrechts Landschap zijn in beginsel opengesteld. De vorm van openstelling wordt altijd gekoppeld aan de natuurdoelen van het gebied. Het aanbod van faciliteiten, de aan- of afwezigheid van paden en het al of niet aanbrengen van markeringen zijn onze krachtigste instrumenten om een zonering tot stand te brengen, van drukte bij startpunten versus rust elders in het natuurgebied. Voor bezoek aan onze terreinen met honden geldt nog sterker dat zonering essentieel is om verstoringsevoelige soorten goed te beschermen. Rustgebieden en met vee begraaide gebieden zijn niet toegankelijk met honden, bij grote woongebieden in de buurt worden juist plaatselijk loslopende honden toegestaan. Daartussen bevinden zich gebieden waar honden aan de lijn zijn toegestaan. Met name deze laatste gebieden vragen om intensieve handhaving om de honden daadwerkelijk aan de lijn te laten houden. Om rustige gebieden te creëren beperken we het aantal ingangen met informatie en parkeerfaciliteiten. Bij uitzondering zijn enkele gebieden, of delen van gebieden niet vrij toegankelijk. Het gaat bijvoorbeeld om de toelopen van ecoducten en sommige broedgebieden van vogels die op de grond broeden. Deze gebieden worden toch beleefbaar gemaakt, hetzij door excursie met de boswachter, hetzij vanuit de boot zoals de Blauwe Bever en de Pont van het Landschap, of door uitzichten bieden, zoals vanaf de Grebbeberg en vanaf de uitzichttoren bij de Amerongse Bovenpolder.

Gastheer

Het Utrechts Landschap wil gastheer zijn in haar gebieden. Naast zonering van faciliteiten putten we daarom uit een scala van maatregelen die conflicten tussen recreatie en natuur beperken zonder veel verboden en intensieve handhaving. Veel maatregelen hebben betrekking op het optimaliseren van routes. Paden lopen bijvoorbeeld af en toe langs een beek, maar niet langs de hele oever pal op tegen de beek aan, zodat ijsvogeltjes kunnen broeden en de oever kan werken als ecologische verbindingzone in het landschap. Een ander voorbeeld is de overgang van bos naar open ruimte: bepalend voor de beleving, dus die laten we graag zien. Wanneer paden echter consequent op de overgang van bos naar grasland liggen, ontbreekt vaak de rijke bosrand en verdwijnen veel planten- en diersoorten uit een gebied.

Ook voor het afschermen van rustgebieden gebruiken we veel landschappelijke elementen die de wandelaar zonder verbodsborden door het landschap leiden, zoals sloten, houtwallen of heggen.

Waar het nodig is om recreanten met regels te sturen handhaven we die regels ook. Voor het voorkomen van conflicten tussen recreant en natuur, tussen recreanten onderling en soms om te voorkomen dat natuurgebieden een vrijplaats worden voor criminele activiteiten. Handhaving van de regels steunt dan altijd op de doelen die we hebben, zoals bescherming van vogels die op de grond broeden.

Context

Naast Het Utrechts Landschap zijn meerdere eigenaren van natuurgebieden belangrijk om een samenhangende recreatieve structuur tot stand te brengen, waarin zowel de kwaliteiten van het landschap kunnen worden beleefd, als waarmee de natuurdoelen worden gediend. We geven ons dan ook rekenschap van de grotere ruimtelijke context waarin we opereren. Rekening houdend met onze natuurdoelen werken we mee aan de inpassing van doorgaande recreatieve routes, zoals de fiets- en ATB-routes. We spannen ons daarnaast in om met omliggende grondeigenaren en overheden op regionale schaal tot een samenhangende recreatieve zonering te komen.

Colofon

Uitgave:

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl

Inhoud:

Het Utrechts Landschap

Auteur:

Chris Bakker

Extern advies:

Klankbordgroep beheerplannen

Provincie Utrecht

Ontwerp en vormgeving:

Vanhorenzeggen.com

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl